

GROŽINĖS LITERATŪROS KALBA: TEORINĖS MINTIES FORMAVIMASIS TARPUKARIU

GIEDRĖ OLSEVIČIŪTĖ

Nuo pat tautinio atgimimo pradžios, lietuviškoje spaudoje recenzuojant naujai išleistą knygą, greta siužeto, kūrinio naujumo ir meninio paveikimo aptarimo būdavo stengiamasi įvertinti ir jos kalbos bei rašybos ypatybes¹. Vėliau kai kurie kalbininkai apskritai visą recenziją ėmė skirti tik knygos kalbos ypatybėms aptarti. Bene žymiausias iš tokių atvejų – kalbininko Jono Jablonskio recenzijos, XX a. trečio dešimtmečio antroje pusėje sukėlusios nemažą rašytojų pasipiktinimą.

Aiškindamas tuo, kad „[m]ūsų literatūros kalba dažnai nesutinka su tais kalbos daviniais, apie kuriuos rašo mums šių dienų gramatikos ir įvairūs „kalbos dalykai““, Jablonskis pažėrė sąrašą Vinco Krėvės *Skirgailos* klaidų, laikydamas jas rusizmais ir polonizmais ir aiškindamas jas Krėvės nutolimu „nuo savo žmonių kalbos“. Rašinio gale išsakytas pageidavimas „ir jų, rašytojų, nuomonę išgirsti“² buvo išklaustytas su kaupu: tarp Jablonskio ir Krėvės išplieskė porą metų trukusi diskusija, išjudinusi ir įtraukusi ir kitus kultūros veikėjus – kalbininkus, publicistus, rašytojus, mokytojus.

Lietuvių kalbos ir literatūros istoriografijoje dominuoja dar sovietmečiu įsitvirtinęs požiūris, kad ši diskusija buvusi nevaisinga³, o „visiškai suprantami Jablonskio reikalavimai“ vartoti taisyklingą lietuvių kalbą priešinami rašytojų, kurie „kėlė vien savo neribotą kompetenciją kurti literatūrą ir jos kalbą“⁴, pozicijai. Tokį vertinimą lėmė įsitvirtinęs preskriptyvinis, norma-

¹ Recenzijos spausdintos nereguliariose laikraščių skiltyse, pavyzdžiui, *Lietuvos „Naujuose raštuose“*, *Tėvynės sargo* „Naujose knygose“, *Vairo* „Mūsų raštuose“, *Lietuvos aidas* „Raštų raštuose“, vėliau jos imtos publikuoti ir žurnaluose.

² [Jonas Jablonskis] Rygiškių Jonas, „Kalba ir literatūra. I“, in: *Švietimo darbas*, Kaunas, 1925, Nr. 11, p. 1208, 1217.

³ Aldonas Pupkis, *Lietuvių kalbos normintojai ir puoselėtojai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, Lietuvių kalbos draugija, Vilniaus universitetas, 2010, p. 161.

⁴ Arnoldas Piročkinas, „Jonas Jablonskis ir lietuvių literatūra“, in: *Metai*, Vilnius, 2010, Nr. 12, in: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/6194-arnoldas-pirockinas-jonas-jablonskis-ir-lietuviu-literatura?catid=583%3A2010-m-nr-12-gruodis>, (2017-01-27).

tyvinis požiūris į tarpukario kalbą⁵. Kiek nuosaikiau, tačiau itin glaustai situaciją įvertino Giedrius Viliūnas teigdamas, kad „[g]lincas išiplieskė dėl smulkmeniško, ne visada pamatuoto kalbininkų priekabiavimo“⁶.

Iš tiesų, peržvelgus XX a. trečio ketvirto dešimtmečio lietuviškos spaudos puslapius, iškyla kur kas gyvesnis ir įvairiapusiškesnis vaizdas – matyti, kad nesutarimo būta ne tik tarp kalbininkų ir rašytojų: kone kiekvienas (ypač kalbininkai) turėjo savo atskirą nuomonę apie tai, kokia kryptimi ir kokiais būdais turėtų būti „tobulinama“ lietuvių kalba, o ketvirtame dešimtmetyje „kalbininkų“ ir „rašytojų“ skirtis apskritai tampa tik sąlygiška. Pavyzdžiui, 1933 m. pasirodžius Vinco Mykolaičio-Putino romanui *Altorių šešėly*, smarkiai susikirto kalbininkas Ričardas Mironas ir mokytojas, vertėjas Edvardas Viskanta su kalbininkais Pranu Skardžiumi ir Juozu Balčikoniu; kalbininkus karštai palaikė rašytojas Juozas Žlabys-Žengė. Vis dėlto literatai dažniausiai kvestionavo tik kai kuriuos kalbininkų darbo aspektus, neneigdami jų reikalingumo apskritai.

Šio straipsnio tikslas – remiantis publikacijomis tarpukario kultūrinėje spaudoje permąstyti to meto intelektualų požiūrį į lietuvių kalbą ir jos raidą, kiek ši raida buvo svarbi grožinei literatūrai. Bus siekiama iširti, kaip formavosi bendrinės ir literatūrinės kalbos⁷ skirtis, kaip buvo suvokiama šių kalbos atmainų sąveika, nustatyti, kaip bendrinės kalbos samprata veikė literatūrinės kalbos vystymąsi ir atvirkščiai, ir užčiuopti bei įvertinti skirtingų pozicijų atstovų prielaidas, kuriomis jie rėmėsi formuluodami savo poziciją.

Toks tyrimas leis geriau įvertinti kalbos norminimo įtaką literatūrinės kalbos, kartu ir pačios literatūros raidai, padės geriau suvokti rašytojų indėlį į bendrinės kalbos formavimąsi ir papildys tarpdisciplininį tarpukario Lietuvos kultūrinių procesų, tautinio identiteto formavimosi ir sąmoningumo tyrėjimų lauką.

Teorinė apžvalga. Lietuvių kalba priskiriama vėlyvojo, sąmoningai planuoto standarto pasirinkimo kalboms – ji kodifikuota tik XIX a. pabaigoje vienos aiškios tarmės pagrindu, iki to laiko nebuvo vartojama viešumoje,

⁵ Žr., pvz., Arnoldas Piročkinas, *J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas*, Vilnius: Mokslas, 1978; Zigmantas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija: Vadovėlis aukštosioms mokykloms*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996; Jonas Palionis, *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslas, 1979.

⁶ Giedrius Viliūnas, *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*, Vilnius: Alma littera, 1998, p. 35.

⁷ Straipsnyje terminai „literatūrinė kalba“ (šis tarpukariu buvo įprastas) ir „grožinė kalba“ vartojami sinonimiškai.

nebuvo šia kalba sukurtos literatūros tradicijos. Lietuvių kalbos, kaip ir kitų šio tipo kalbų, raida nuo tarmės pasirinkimo iki bendruomenės priėmimo (pagal Einaro Haugeno klasifikaciją) truko trumpai, vos keletą dešimtmečių XX a. pradžioje, dėl to šis procesas turėjo būti sąmoningai planuojamas, kalba negalėjo vystytis natūraliai, laukiant, kol viena ar kita forma nusistovės savaime. Per šį neilgą laiko tarpą turėjo būti ne tik suvienodinta rašyba ir gramatika, bet ir sukurtas šnekamasis kalbos standartas (ankstyvojo standarto pasirinkimo kalbos tokius nevienodumus galėjo toleruoti net keletą šimtmečių, o jų šnekamasis variantas kūrėsi ant jau nusistovėjusio rašomojo pagrindo). Kalbos priėmimas bendruomenėje ir jos funkcijų tobulinimas taip pat vyko tuo pačiu metu, aktyviausiai – tarpukariu⁸. Lietuvių kalba turėjo būti ne tik kodifikuota: kaip ir kitose panašiai iš „mažųjų tautų“ išsivysčiusiose valstybėse, taip ir Lietuvoje „reikėjo [...] pritaikyti ją naujiems laikams, padaryti turtingesnę, intelektualesnę“⁹, tuo pačiu metu mokant visuomenę naujausio kalbos standarto.

Dėl to XX a. pirmoje pusėje buvo „labai aiškiai nubrėžta bendrinės kalbos riba, o kitų tarmių ar kitų kalbų interferencija ideologiškai netoleruota“¹⁰. Paprastai tokia visuomenės laikysena argumentuojama teiginiais apie glaudžiai su kalba susietą tautinį identitetą, pavyzdžiui:

svetimų įtakų atsikratymas laikytas svarbiausia sėkmingos kelionės į tautinį ir kultūrinį savitumą sąlyga.¹¹

XIX–XX amžių sąvartoje plečiantis lietuvių tautiniam sąjūdžiui, o jo lyderiams brėžiant valstybingumo atkūrimo gaires, lietuvių kalba tapo esminiu modernėjančią bendruomenę integruojančiu veiksniu, svarbiausiu žmonių priskyrimo ir prisiskyrimo tautai požymiu. [...] Tautinės tapatybės išgryninimui būtina konfrontacija su Lenkijos bei Vokietijos kultūrine įtaka skatino iš kitų kalbų perimtus elementus vertinti kaip blogybes ir trūkumus.¹²

⁸ Giedrius Subačius, „Standartinių (bendrinių) kalbų istorijos chronologija“, in: *Metmenys*, Čikaga, 2004, Nr. 84, p. 114–115, 103; Giedrius Subačius, „Two Types of Standard Language History in Europe“, in: *Res Balticae*, Pisa, 2002, Nr. 8, p. 131–150; taip pat žr. Loreta Vaicekauskienė, „Lietuvių kalbos norminimo šimtmetis: daug ideologijų ir šiek tiek vartosenos“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2010, Nr. 5–6, p. 165–172.

⁹ Miroslav Hroch, *Mažosios Europos tautos*, iš čekų kalbos vertė Vytautas Dekšnys, Vilnius: Mintis, 2012, p. 148.

¹⁰ Loreta Vaicekauskienė, *op. cit.*, p. 166.

¹¹ Dangiras Mačiulis, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 280.

¹² Eligijus Raila, Paulius Subačius, „Visažinantis ar visataisantis taisytojas“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2010, Nr. 5–6, p. 158.

Greta tokio, tautą telkiančios kalbos vaizdinio, svarbi ir kita normatyvinė standartinės kalbos ideologijos matrica – tai „nostalgiškas kultūrinis elitizmas“, kuriame „kalbos standartas sutapatinamas su visa kalba ir šitaip sudaromas išpūdis, kad kalbos egzistuoja standarto pavidalu“¹³, todėl visi nukrypimai nuo idealizuojamo standarto laikomi prastesnėmis kalbos atmainomis, bet koks kalbos kitimas vertinamas kaip iškraipantis kalbą, o „visi kalbos variantai turi būti matuojami pagal menamą, tolimoje ar artimesnėje praeityje gyvavusį kalbos idealą“¹⁴. „Silpnojo“ statusas, būdingas bendruomenėms lūžių metu – pokolonijiniu laikotarpiu, sustiprėjus nacionaliniam atgimimui, esant politiniam ir kalbiniam nesavarankiškumui, ekonominio susilpnėjimo metu ir kt. – tyrėjų laikomas „universalios preskriptyvizmo veiksmu“, kai imama balansuoti ant kalbos kulto ribos¹⁵.

Grožinės literatūros raidos požiūriu tiek skubus vieno kalbos standarto įtvirtinimas, tiek kalbos pajungimas tautiniams tikslams, tiek siaurus bendruomenės poreikius atitinkančios kalbos ribų brėžimas – nedėkingi veiksniai. Ypač tuo atveju, kai procesas vyksta modernizmo epochoje: nuo Renensanso laikų stiprėjanti individualizmu pagrįsta kultūra romantizmo epochoje suformavo individualios meninės raiškos galimybę, atribotą nuo tradicijos, kartu – ir nuo bet kokių normatyvinių varžtų. Vienais pagrindinių modernumo požymių laikomi originalumas, inovacija, eksperimentas „rašytojo savivalę“ iškelė aukščiau už sociumo nustatytas taisykles ir bendras konvencijas¹⁶. Dėl to, persiklojus vieno kalbos standarto įtvirtinimo ir literatūros modernėjimo procesams, konfliktas užprogramuotas savaime: modernizmo epochoje gyvenantis kūrėjas svajojo plėsti kalbos ribas, išsilaisvinti iš primestų varžtų, vystyti individualų stilių, o visuomenė formavo nuostatą, kad rašytojas turėtų prisiimti veikiau funkcinį vaidmenį – kurti tokius tekstus, iš kurių būtų galima mokytis visiems vienodo kalbos varianto.

¹³ Loreta Vaicekauskienė, „Kalbos standartizavimo idėjos ir teorijos“, in: *Lietuvių kalbos ideologija: Norminimo idėjų ir galios istorija*, sudarė Loreta Vaicekauskienė ir Nerijus Šepetyš, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2016, p. 20.

¹⁴ *Ibid.*, p. 21.

¹⁵ *Ibid.*, p. 23–25.

¹⁶ Žr. Viktor Žmegač, „Modernioji epocha / Modernumas“, in: *Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos*, sudarytojai Dieter Borchmeyer, Viktor Žmegač, iš vokiečių kalbos vertė Rita Tūtlytė, Agnė Rudėnienė, Zofija Stanevičienė, Vilnius: Tyto alba, 2000, p. 207–213. Apie romantinę rašytojo sampratą taip pat žr. *Romantizmas Vakarų literatūroje: Studijų knyga*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, p. 8; Aušra Jurgutienė, *Naujasis romantizmas – iš pasiilgimo*, (ser. *Naujosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 12.

Užuominų apie tokio konflikto egzistavimą teikia Eligijaus Railos ir Pauliaus Subačiaus, Giedriaus Subačiaus, Loretos Vaicekauskienės kalbos raidos apžvalgos, – tarpukariui, tiesa, skiriančios ne didžiausią dėmesį. Platesnis laikotarpio tyrimas, nors ir kiek kitu aspektu, yra atliktas Erikos Malažinskaitės. Malažinskaitė, daugiausia remdamasi to laikotarpio publikacijomis spaudoje, analizuoja, kaip kito vertimų kokybė ir teorinės minties formulavimas tarpukariu. Ji teigia, kad laikotarpio pradžioje, literatūrą suvokiant iš esmės kaip jaunuomenės auklėjimo priemonę, Jablonskis ir jo mokykla (Balčikonis ir kt.) akcentavo ne originalo stiliaus išlaikymą, o lietuvių kalbos normų stabilizavimą, tad jų vertimai „priskirtini tautinio stiliaus vertimų grupei“¹⁷. Antroje periodo pusėje, „[k]ai bendrinė rašytinė kalba įsitvirtino oficialiojoje vartosenoje ir tapo pakankamai stabili, į priekį pasistūmėjo nacionalinė literatūra, pamažu integravusi literatūrinio modernizmo atradimus (žanrines formas, ekspresyvią poetinę kalbą etc.) ir nuo tautinio idealizmo siekių pasisukusi prie estetinių uždavinių sprendimo, buvo galima pereiti prie kitų klausimų, diskutuoti apie meninę teksto kokybę, kelti vertimo adekvatumo, vertėjo talento, kūrybiškumo klausimus“¹⁸.

XX a. trečio dešimtmečio antra pusė: pirmoji kalbininkų ir rašytojų polemika. Panašu, kad iki trečio dešimtmečio vidurio didesnių konfrontacijų tarp kalbos taisytojų ir vartotojų, bent jau spaudoje, nebuvo: kaip įvardijo Malažinskaitė, vyko lietuvių kalbos normų stabilizavimo darbas, todėl netgi vertimuose buvo siekiama vartoti visiškai bendrinės kalbos normas atitinkančią, taisyklingą kalbą, dėl to net niveliuojant autorinį stilių. Ir net 1926 m. išžiėbusį konfliktą, Arnoldo Piročkino teigimu, išprovokuoti galėjo ne tiek besiskirianti kalbos samprata, kiek materialinės priežastys – autoritetu laikyto Jablonskio neigiamas vertinimas galėjo užkirsti knygai kelią į mokyklų bibliotekas, o tai reikštų finansinius nuostolius dėl neišparduoto tiražo¹⁹. Apie tai kalbėjo ir patys rašytojai: Krėvė skundėsi, kad naujas leidinys pasitinkamas su priekaištais ir vertinimais, jog „„knyga skaitymui netinka“, nes rašytojas ar vertėjas „nemoka lietuvių kalbos““²⁰, o ir skirtingas

¹⁷ Erika Malažinskaitė, „Grožinės literatūros vertimas tarpukario Lietuvoje: nuo lietuvinimo tendencijos iki ekvivalentiškumo paieškų“, in: *Colloquia*, Vilnius, 2015, t. 35, p. 78.

¹⁸ *Ibid.*, p. 79.

¹⁹ Arnoldas Piročkinas, *op. cit.*, p. 182–199.

²⁰ Vincas Krėvė, „Mūsų literatūros kalbos reikalai“, in: *Pradai ir žygiai*, Kaunas, 1926, Nr. 1, p. 11, 10; taip pat žr. Vincas Krėvė, „Rašytojai ir kalbininkai“, in: *Pradai ir žygiai*, Kau-

pozicijas mėginęs sutaikyti Balys Sruoga sutiko, kad tokia kalbininkų laikysena „žudo knyga“, mat „neįleidžiant kurio literatūros leidinio į mokyklų bibliotekas, toksai leidinys nūnai yra neišperkamas, ir leidėjas, išleidęs keletą tokių leidinių turi bankrutuoti“²¹. Tiesa, Jablonskis atsakė tokių kalbų nesuprantas, jas laikė perdėtomis ir gynėsi, kad dėl knygų tinkamumo mokyklai „sprendžia Kaune tam tikra Knygų Tikrinamoji Komisija“²², o ne kalbininkai, kurie tik „išdrįsta kartais pažymėti spaudoje vieną kitą rašytojo kalbos klaidą“²³.

Jablonskis laikėsi nuomonės, kad „literatūra žmonių įprastinė taisyklinoji kalba tesudaro“²⁴: rašytojas turi paklusti toms taisyklėms, nes viena iš literatūros paskirčių – mokyti skaitytoją tokios kalbos, kuri „[sutinka] su mūsų krašto žmonių ir mūsų tautosakos kalba“, yra fiksuojama kalbos vadovėliuose ir žinoma iš „kelių rašytojų raštų“²⁵. „Mūsų krašto žmonės“ – tai kaimo žmonės, kurie, priešingai nei svetur išsilavinimą įgiję rašytojai, nėra „nutolę“ nuo lietuvių kalbos. Be to, reikia vengti ir pernelyg didelio „margumo“ tarmių atžvilgiu²⁶.

Atsakydamas į Jablonskio kritiką, Krėvė taip pat kėlė (bendrinės) kalbos šaltinio klausimą. Jis griežtai atskyrė liaudies ir bendrinę kalbą, mat

tautai kultūrėjant, atsiranda reikalas turtinti ir savo kalbą. Juk liaudies jausmai ir pojūčiai ne tiek subtelingi ir sudėtingi, kaip inteligento. Liaudies žmogui pakanka kelių šimtų žodžių visiems savo jausmams ir inspūdziams pareikšti.²⁷

nas, 1926, Nr. 2–3, p. 42. Kad drebėta dėl „kiekvieno žodžio, kiekvieno sakinio“, konstatavo ir Motiejus Miškinis ([Motiejus Miškinis] M. Girinis, „Kalbos fetišai“, in: *Pradai ir žygiai*, Kaunas, 1926, Nr. 4–5, p. 83), taip pat ir vėlesniu laikotarpiu, pavyzdžiui, Juozas Žengė teigė, kad jam „kito kolegės raštas atrodo, lyg rašytas bijant klaidų pridaryti“ (Juozas Žengė, „Kalbos imago“, in: *Literatūros naujienos*, Kaunas, 1934, Nr. 8, p. 2).

²¹ Balys Sruoga, „Apie kalbininkus ir rašytojus“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1927, Nr. 12, p. 2. Taip pat: „diktatoriška kalbininkų saujelė [...] ėmė smaugti mūsų rašytojus ir tuo žlugdyti visą knygų turgų“ (Pranas Skardžius, „Bendrinė kalba ir jos vartojimas“, in: *Švietimo darbas*, Kaunas, 1927, Nr. 4, p. 340).

²² Jonas Jablonskis, „„Blusininko“ atsakymas neblusininkui“, in: *Lietuva*, Kaunas, Nr. 173, p. 4.

²³ Jonas Jablonskis, „Dėl vieno rašytojų ir kalbininkų nesusipratimo“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1926, Nr. 199, p. 3.

²⁴ [Jonas Jablonskis] Rygiškių Jonas, „Kalba ir literatūra. I“, p. 1217.

²⁵ [Jonas Jablonskis] Rygiškių Jonas, „Kalba ir literatūra. III“, in: *Švietimo darbas*, Kaunas, 1926, Nr. 1, p. 46, 50.

²⁶ *Ibid.*, p. 54.

²⁷ Vincas Krėvė, „Mūsų literatūros kalbos reikalu“, p. 10.

Taigi liaudies kalba – paprasta, buitiška, dėl to psichologines ar estetiškes pagavas siekiantis išreikšti šiuolaikinis žmogus turi ieškoti savo kalbos šaltinio kitur. Matyti, kad Krėvė ir Jablonskis skirtingai suvokė, kas yra pagrindiniai, „tikrieji“ lietuvių kalbos vartotojai: Jablonskiui tai – kaime gyvenanti liaudis, Krėvei – inteligentai, išsilavinę lietuviai.

Krėvė kitaip negu Jablonskis įsivaizdavo ir kalbininko bei rašytojo vaidmenis kalbos kūrimo procese. Krėvė apeliavo į rusų kalbą, kurią „ištobulino, galima sakyti, sukūrė rusų rašytojai“²⁸, tai esą būdinga ir kitoms tautoms. Kalbininkai – svarbūs ir reikalingi, tačiau jų darbas turėtų apsiriboti kalbos faktų aiškinimu, bet ne jų vertinimu ar kalbos kūrimu apskritai²⁹. Kalbininkams Krėvė ir kiti kultūros veikėjai (taip pat ir patys kalbininkai) priekaištavo dėl „savo pažiūrų, dažnai dirbtinių, dogmatizavimo“, dažno pozicijos keitimo, dirbtinių žodžių ir negyvų posakių kūrimo, tiesos monopolio uzurpavimo – mat gali taip nutikti, kad esama tokių kalbos faktų, „kurie jiems [kalbininkams, – G. O.] dar nežinomi, bet žinomi kitiems“³⁰. Krėvės teigimu, „lietuvių literatų kalba [...] gal dažnai pakrypsta, bet už tai gyva, visiems: ir inteligentui ir liaudžiai suprantama ir inmanoma, o antroji – lietuvių kalbininkų kalba, dirbtina, sunki, mažai suprantama, ypač liaudžiai“³¹. Panašią priešpriešą kūrė ir Motiejus Miškinis: vos „[p]lunksnos darbininkai“ pamėgina „sulipdyti mintį iš savųjų kalbos elementų, [...] lentelės „meisteriai“ [t. y. kalbininkai, – G. O.] tuojau kelia triukšmą ir ply-

²⁸ *Ibid.*, p. 9.

²⁹ Vincas Krėvė, „Rašytojai ir kalbininkai“, p. 42–43. Tą patį teigė ir Miškinis: „kalbos mokslas yra fakto mokslas, o ne normos“ ([Motiejus Miškinis] M. Girinis, „Kalbos fetišai“, p. 84; normatyvinę gramatiką šiuo laikotarpiu kritikavo ir Sruoga (Balys Sruoga, *op. cit.*, p. 2–4).

³⁰ Vincas Krėvė, *op. cit.*, p. 41. Nenuosekliu, prieštaringu darbu, dogmatiškumu, kompetencijos stoka kalbininkus kaltino daugelis tiek rašytojų, tiek kalbininkų, pavyzdžiui: [Motiejus Miškinis] M. Girinis, *op. cit.*, p. 85–87; Petras Jonikas, „Rašomoji kalba ir jos taisyklumas“, in: *Kalba*, Kaunas, 1930, t. 1, sąs. 3, p. 21–28; „Darbą pradendant“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1933, sąs. 1, p. 1–2; Antanas Vaičiulaitis, „Kalba rašytojų ir kalbininkų akimis“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1934, sąs. 1–2, p. 1–7; Jonas Kossu-Aleksandravičius, „Brolių Grimų pasakos“, in: *Literatūros naujienos*, Kaunas, 1934, Nr. 1, p. 2; Pranas Skardžius, „Kazimieras Būga ir rašomoji kalba“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1934, sąs. 7–10, p. 98; Ričardas Mironas, „Kritika ir kalbos monopolis“, in: *Literatūros naujienos*, Kaunas, 1937, Nr. 6, p. 4, 11; Leonardas Dambrauskas, „Ar kartais ne be reikalo taisome?“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1935, sąs. 5, p. 65–67.

³¹ Vincas Krėvė, *op. cit.*, p. 43. Iki norminimo buvusią lanksčią, turtingą, žodingą kalbą dabartinei „nususintai“ priešino ir Miškinis ([Motiejus Miškinis] M. Girinis, *op. cit.*, p. 85–87), Kossu-Aleksandravičius (Jonas Kossu-Aleksandravičius, *op. cit.*, p. 2).

šoja savo „liberum veto“³². Analogiškos pozicijos laikėsi ir Faustas Kirša, rašytojo vaidmenį susiedamas su „kalbos dvasios“ tyrinėjimu ir „intuityvišku“ kalbos mokėjimu³³.

Atsakydamas į šiuos priekaištus Jablonskis apskritai neigė tokios žmonių grupės kaip „kalbininkai“ bendros nuomonės egzistavimą – pasak jo, esama tik žmonių, kurie turi vienokią ar kitokią nuomonę, ir kalbinė recenzija – tai būdas tą nuomonę išreikšti. Kalbininką jis matė kaip rašytojų, kurie nutolę nuo liaudies, gramatikų ir tautosakos kalbos, sergėtoją. Esminis nesusipratimas dėl kalbininkų vaidmens, matyt, buvo tai, kad Krėvė ir kiti rašytojai norėjo kalbininkus matyti kaip patarėjus, teikiančius savo siūlymus ir aiškinančius žodžių ar formų etimologiją, o rašytojus – kaip turinčius laisvę nuspręsti, kur ir kiek paisyti šių patarimų. Tačiau Jablonskis Krėvės norą „kad kalbininkai padėtų jiems rašomosios mūsų kalbos stilių tobulinti“³⁴ suprato tik kaip ėmimąsi „vieno kito mūsų žymaus rašytojo kalbą taisyti ir reikalauti, kad jis laikytųsi tų kalbos taisyklių, kurias rašytojai kalbininkų „pramanytomis kalbos dogmomis“ laiko“³⁵. Kitaip tariant, šis kalbininkas nematė skirtumo tarp kalbos tobulinimo ir taisymo, tarp patariamąją funkciją atliekančio paaiškinimo (kurio tikėjosi Krėvė) ir griežto imperatyvaus reikalavimo, kurio nesilaikant rašytoją galima išbarti tarsi prasikaltusį vaiką ir pareikalauti pasitaisyti³⁶.

Kalbininkų ir rašytojų pozicijas mėgino suderinti Adomas Jakštas. Jis kalbininkų nustatomas „griežtas kalbos taisykles“ laikė tarsi krantų įtvirtinimais, kurie suteikia kalbos upei „tam tikro pastovumo“³⁷. Vis dėlto, Jakšto manymu, rašytojo vaidmuo nėra tik tų taisyklių ištransliavimas visuomenei (kaip manė ir Jablonskis). Rašytojas kalbą „ima gatavą iš savo tautos, o jos taisykles – iš kalbininkų. Bet gamindami gyvų vaizdų, dailiai skambančių sakinių bei dainų, jie savo veikalais veikia skaitančiąją minią ir tuo būdu

³² [Motiejus Miškinis] M. Girinis, *op. cit.*, p. 84; kad „[i]sivyravo saujelės kalbininkų nelyginant diktatūra“ pastebėjo ir Sruoga (Balys Sruoga, *op. cit.*, p. 2–4), ir net kalbininkas Skardžius teigė, jog „diktatoriška kalbininkų saujelė [...] ėmė smaugti mūsų rašytojus“ (Pranas Skardžius, „Bendrinė kalba ir jos vartojimas“, p. 340).

³³ [Faustas Kirša] K. F., „Mūsų gramatikai ima susiprasti“, in: *Pradai ir žygiai*, Kaunas, 1926, Nr. 1, p. 27.

³⁴ Jonas Jablonskis, „Dėl vieno rašytojų ir kalbininkų nesusipratimo“, p. 3.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Adomas Jakštas, „Mūsų kalbininkų uždaviniai seniau ir dabar“, in: *Židinys*, Kaunas, 1926, Nr. 5, p. 293.

tobulina žmonių kalbą. Taigi kiek tautoj yra žymių rašytojų, tiek yra įtakingų kalbos tobulintojų³⁸.

Diskusijoje visi tarsi sutarė, kad stilius – tai rašytojo sritis, į kurią kalbininkas neturi kištis. Tačiau vis vien liko gana neaišku, kur turėtų baigtis individuali stilistika ir prasidėti visiems privalomos taisyklės. Krėvės teigimu, kai kurie kalbininkai „dažniausiai linkę klaidomis laikyti stiliaus niuansus“ ir „visa, kas prasilenkia su tautosakos posakiais“³⁹. Kaip pavyzdį jis siūlė kalbininkų atliktus vertimus, kur „niveliuojama kalba ir veikiančiųjų asmenų psichologija, darkomas kalbos lankstumas“⁴⁰. Krėvė pastebėjo, kad lietuvių kūrėjai dar neturi „stiliaus, ir toje srity kiekvienas rašytojas buvo, yra ir bus tuo pačiu metu ir kalbos kūrėjas“⁴¹. Taip pat buvo apeliuojama į kitų kalbų literatūras, kur savo laiku kritikuoti rašytojai ilgainiui buvo pradėti laikyti stilingos ir taisyklingos kalbos pavyzdžiais. Šiuo laikotarpiu ir vėliau dažniausiai minėtas Aleksandras Puškinas, taip pat Jeanas Racine’as, Victoras Hugo, Adomas Mickevičius, Ivanas Turgenevas, Voltaire’as, Pedro Calderónas de la Barca, Molière’as, Johannas Wolfgangas von Goethe, Friedrichas Schilleris, netgi Vergilijus ir kiti daugiausia rusų, prancūzų ar vokiečių autoriai⁴².

Kirša priekaištavo, kad „mūsų filologai neskiria kalbos dvasios nuo gramatikos“⁴³. Šią paradigmą tęsė Sruoga: „Rašytojams kalba yra kūrybos objektas, tuo tarpu kalbininkai stengias ją sukaustyti taisyklėmis ir dėsniais, kurie nieko bendra neturi su kūryba. Rašytojams kalbos esmė glūdi stilistikoj, estetikoj, tuo tarpu kalbininkai kartais kalbos „taisyklingumą“ nori suvesti į rašybos prietarus“, t. y. „etimologijos ar sintaksės taisyk-

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Vincas Krėvė, „Mūsų literatūros kalbos reikalu“, p. 11.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 11. Vertimus kritikavo, pavyzdžiui, ir Sruoga, Kossu-Aleksandravičius (Balys Sruoga, *op. cit.*, p. 2–4; Jonas Kossu-Aleksandravičius, *op. cit.*, p. 2). Apie šio priekaišto pagrįstumą rašo ir Malažinskaitė (Erika Malažinskaitė, *op. cit.*, p. 71–88).

⁴¹ Vincas Krėvė, „Rašytojai ir kalbininkai“, p. 42.

⁴² Vincas Krėvė, „Mūsų literatūros kalbos reikalu“, p. 9–12; Balys Sruoga, *op. cit.*, p. 2–4; Antanas Vaičiulaitis, *op. cit.*, p. 1–6; Antanas Vaičiulaitis, „Rašytojas ir bendrinė kalba“, in: *Dienovidis*, Kaunas, 1938, Nr. 9, p. 361–366; Alfonsas Kalnius, „Kas kuria kalbą?“, in: *Tautos mokykla*, Kaunas, 1937, Nr. 24, p. 535–545; Ričardas Mironas, „Kalbos gynimo reikalu“, in: *Vairas*, Kaunas, 1937, Nr. 2, p. 198–201; Antanas Venclova, „Triukšmas dėl barbarizmų“, in: *Knygų lentyna*, Kaunas, 1940, Nr. 2, p. 1–3; Aleksys Churginas, „Du frontai“, in: *Vairas*, Kaunas, 1937, Nr. 9, p. 19–32; Putinas, „Kalbos dėsningumas ir jos menas (Kelios pastabos)“, in: *Kalba*, Kaunas, 1930, t. 1, sąs. 1, p. 16–19.

⁴³ [Faustas Kirša] F. K., *op. cit.*, p. 27.

l[es]“⁴⁴. Vis dėlto Sruoga pripažino, kad kartais būna „kalti ir rašytojai, kam jie kartais neturinčiais kūrybinės reikšmės prasimanymais gadina kalbininkams kraują“⁴⁵.

Periodikoje Jablonskis gynėsi, kad apie stilių jis nekalba⁴⁶, ir vis pabrėždavo, kad rūpinasi tik kalbos taisyklingumu. Tačiau „taisyklingumo“ sąvoka šiam kalbininkui apėmė ir žodyną (t. y. lietuviškų žodžių vartojimą), ir sintaksę (t. y. kiek ji lietuviška), ir kalbos klaidas (t. y. ar vartojamos formos ir konstrukcijos atitinka iš gramatikų, tautosakos ir kelių rašytojų raštų žinomas taisykles)⁴⁷. Didžiausia taip suvokiamo taisyklingumo priešingybė – skoliniai. Jais užterštas gali būti ne tik leksikos klodas, bet ir visi kiti kalbos lygmenys, ir jie labiausiai kenkia „kalbos dvasiai“. Pavyzdžiui, Krėvei buvo priekaištaujama, kad jo *Skirgailoje* „išeina aiškėn ypačiai didelis autoriaus įpratimas reikšti savo mintis rusų literatūros posakiais, vietomis ir lenkiškais sakymais“⁴⁸. Ir netgi pats Krėvė, kitais atžvilgiais aštriai kritikuodamas kalbininkus, kalbai pakrypus apie skolinius, sutiko, kad rašytojui gresia „pavojus nukrypti svetimos kalbos dvasios vėžėsna, todėl jis turi būti nuolat atsargus, nuolat turi studijuoti mūsų kalbą“⁴⁹.

Diskusiją apibendrino ir temą kokybiškai kita linkme pasuko jaunesnės kartos kalbininkas Skardžius. Jis atskyrė rašomąją ir literatūrinę kalbą, pirmąją laikydamas labiau visuomenės, antrąją – labiau individo produktu⁵⁰. Skardžiaus teigimu, visuomenė (ir kalbininkai) siekia aiškios, suprantamos, įmanomos, paprastos, patogios, vieningos, tikslingos (tačiau taip pat lanksčios ir vaizdingos) kalbos⁵¹, o individas (rašytojas) tam priešinasi, „jis gali daug ką saviškai, visai naujai sukurti, per savo kūrybinę prizmę praleisti“⁵²; tačiau jei kūrėjas „nori būti visuomenės suprantamas, turi dar,

⁴⁴ Balys Sruoga, *op. cit.*, p. 4.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Jonas Jablonskis, „„Blusininko“ atsakymas neblusininkui“, p. 2.

⁴⁷ Jonas Jablonskis, „Šių dienų nepaprastybės mūsų raštų kalboje“, in: *Švietimo darbas*, Kaunas, 1927, Nr. 1, p. 44–56. Jablonskio tradiciją nuosekliausiai tęsė kalbininkas Juozas Balčikonis (Aldonas Pupkis, *op. cit.*, p. 102).

⁴⁸ [Jonas Jablonskis] Rygiškių Jonas, „Kalba ir literatūra. I“, p. 1217.

⁴⁹ Vincas Krėvė, „Rašytojai ir kalbininkai“, p. 42.

⁵⁰ Pranas Skardžius, „Bendrinė kalba ir jos vartojimas“, in: *Švietimo darbas*, Kaunas, 1927, Nr. 4, p. 337–350; Nr. 6, p. 541–555; Nr. 9, p. 893–908; 1928, Nr. 2, p. 148–156.

⁵¹ *Ibid.*, 1927, Nr. 4, p. 338.

⁵² *Ibid.*, 1927, Nr. 9, p. 898.

be individualių, kūrybinių kalbos elementų, vartoti kai kuriuos ir bendri-
nius kalbos dalykus, kurie kūrybą ne menkina, bet tik padaro įmanomesnę
platesnei skaitančiai visuomenei⁵³. Taigi bendrinė kalba yra visuomenės
produktas, kuris turi būti kuo funkcionalesnis, o grožinė kalba – balan-
suojanti tarp individualumo ir visuotinumą. Skardžiaus teigimu, „kalbi-
ninkai ir kalbininkėliai, visi tariamieji puristos, dažnai turėdami omenyje
visą visuomenę, pamiršta atskiro individo reikalus, o kartais, pasinėrę savo
trumparegėse užgaidose, nesistengia arba iš tikrųjų negali suprasti kitų kū-
rybinės individualybės“⁵⁴, ir „klysta [...] tie, kurie gramatiniu požiūriu nori
arba norėtų spręsti apie kūrybą“⁵⁵. Skardžius gramatiką suvokė funkciškai,
dėl to oponavo ne tik puristams kalbininkams, bet ir Sruogai, kuris neigė
kalbos socialinę reikšmę, jos visuotinumą.

Bendrinės kalbos šaltiniu Skardžius laikė nebe praeitį – liaudies kalbą
ar senuosius raštus, o „dabartin[ės] visuomen[ės] kalbam[ą] vartosena[ą]“⁵⁶.
Vartoseną padarius svarbiausiu atskaitos tašku ir įsisažmoninus, kad kalba
„yra nuolat kintančioji žmogaus dvasios veikla“, norminė gramatika imta
suvokti kaip laikinas, iš vartosenos kyląs ir „kalbančios visuomenės“ pato-
gumui sukurtas dalykas, „pagalbinė priemonė“⁵⁷, o iš dalies – tiesiog ma-
dos reikalas⁵⁸.

Vis dėlto praktiškai kalbėdamas apie tarnybų, svetimųjų ir naujadarų
vartoseną Skardžius priartėjo prie Jablonskio sampratos. Pavyzdžiui,
Skardžiaus teigimu, tie skoliniai, kurie turi lietuviškus pakaitalus, turi būti
keičiami, mat „lietuviški žodžiai turi neabejotinos pirmenybės prieš skoli-
nius“. Ir netgi „tokie skoliniai, kurie yra labai dažnai vartojami paprastam
gyvenime, bet vis dėlto nėra prasmingiausi, vaizdingiausi, – tokie skoliniai
gali būti pakeisti lietuviškais darytiniais žodžiais“. Galiausiai tie vertiniai,
„kurie visai slaviškai atsirūgsta“, taip pat „yra lietuvinami“⁵⁹.

Skardžius ir daugelis vėlesnių kalbininkų neretai rėmėsi Karlo Vos-
slerio vėlyvaisiais darbais (ankstyvuosius Skardžius kritikavo), citavo ir
Vosslerio sekėją italą Benedetto Croce'ę (mėgtą ir vėlesnių kalbininkų), jau-

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Ibid.*, 1927, Nr. 4, p. 339.

⁵⁵ *Ibid.*, 1927, Nr. 9, p. 897.

⁵⁶ *Ibid.*, 1927, Nr. 6, p. 546; 1928, Nr. 2, p. 148.

⁵⁷ *Ibid.*, 1927, Nr. 9, p. 895, 898.

⁵⁸ *Ibid.*, 1928, Nr. 2, p. 149. Tai teigdamas Skardžius rėmėsi Ferdinandu Vossleriu.

⁵⁹ Pranas Skardžius, *op. cit.*, 1928, Nr. 2, p. 153–154.

nagramatikių lingvistikos mokyklos atstovą vokiečių Hermaną Paulį, Prūsijos filosofą Wilhelmą von Humboldtą ir kitus⁶⁰.

Ketvirto dešimtmečio pradžia: taisyklingumas atskiriamas nuo estetikos. Po kelerių metų, periodikoje vėl atsinaujinus šiai temai, justai, kad kalbininkų laikysena nuo Jablonskio mokyklos jau buvo nutolusi. Pavyzdžiui, Zigmantas Kuzmickis ir Petras Jonikas *Kalboje* iš esmės kartojo Skardžiaus mintis⁶¹. Jaunesnieji kalbininkai jau buvo įsisąmoninę kalbos statikos ir dinamikos įtampą, – kalbą suvokė kaip nuolat kintantį, niekada iki galo nesukuriamą darinį. Dėl to esama vartoseną (ne vien kaimo, bet ir rašto žmonių) daugumos imama laikyti svarbesniu normos nustatymo kriterijumi nei iš istorinės gramatikos teoriškai išvestos taisyklės.

Pamažu susiformavo samprata, kad bendrinę kalbą sudaro šnekamoji ir rašomoji atmainos, – tokią skirtį darė Jonikas dar *Kalboje*⁶², vėliau ji daryta ir *Gimtojoje kalboje*⁶³, ją buvo įsisąmoninę ir *Vairo* autoriai⁶⁴. Didesnės reikšmės vartosenai suteikimas ir kalbos atmainų samprata, atrodo, galėjo implikuoti pokyčius ir požiūryje į rašytojo kalbą. Vis dėlto svarbu atkreipti dėmesį, kad kalbininkai, gyvąją vartoseną padarydami normos atskaitos tašku, į variantiškumą, lygiaverčių variantų egzistavimą šiuo laikotarpiu tebežiūrėjo kaip į neigiamą dalyką. Tai ryšku, pavyzdžiui, Jurgio Talmanto straipsnelyje apie Prancūzų akademijos veiklą – čia pabrėžiama, kad „Akademija labai atsargi

⁶⁰ *Ibid.*, 1927, Nr. 9, p. 893–908; Petras Jonikas, „Kalbininkų darbas laukia“, in: *Židinys*, Kaunas, 1932, Nr. 2, p. 176–179; Petras Jonikas, „Rašomoji kalba ir jos taisyklingumas“, p. 21–28; Putinas, *op. cit.*, p. 16–19; Pranas Skardžius, „Lietuvių rašomosios ir bendrinės kalbos susidarymas“, in: *Naujoji Romuva*, Kaunas, 1935, Nr. 12–13, p. 298–299; Alfonsas Kalnius, *op. cit.*, p. 535–545; Leonardas Dambrauskas, Antanas Salys, Pranas Skardžius, „Dėl kalbos kultūros kelio (Atsakymas R. Mironui)“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1936, sąs. 9, p. 139–143; Antanas Vaičiulaitis, „Rašytojas ir bendrinė kalba“, p. 361–366; Henrikas Radauskas, „Laikraštinio stiliaus negalavimai“, in: *Dienovidis*, Kaunas, 1938, Nr. 5, p. 216–219; Zigmantas Kuzmickis, „Kalba ir visuomenė“, in: *Kalba*, Kaunas, 1930, t. 1, sąs. 1, p. 10–15; Zigmantas Kuzmickis, „Kalba, literatūra ir tauta“, in: *Tautos mokykla*, Kaunas, 1938, Nr. 17, p. 392–393.

⁶¹ Zigmantas Kuzmickis, „Kalba ir visuomenė“, p. 10–15; Petras Jonikas, „Rašomoji kalba ir jos taisyklingumas“, p. 21–28.

⁶² Petras Jonikas, *op. cit.*, p. 21–28; Petras Jonikas, „Kalbininkų darbas laukia“, p. 176–179.

⁶³ „Darbą pradėdant“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1933, sąs. 1, p. 1–2; Redakcija, „Parsitvarkant“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1935, sąs. 1–2, p. 1–3; Antanas Vaičiulaitis, „Kalba rašytojų ir kalbininkų akimis“, p. 1–7.

⁶⁴ Žr., pvz., Aleksys Churginas, *op. cit.*, p. 20.

su „galima toleruoti“⁶⁵. Šiuo laikotarpiu kalbininkai vis geriau suvokė, kad „stilinga“ ir „gryna“ kalba nėra sinonimai. Stilių ir kalbos grynumą atskiromis sritimis laikė Jonas Kruopas⁶⁶, o Julius Būtėnas jau tiesiai teigė, kad „[t]aip ir literatūros kūrinio, taip ir šiaip veikalo kalba gali būti taisyklinga, tačiau nemeniška, neskambi, negraži“⁶⁷, ir, beje, būtent tai, o ne formalus taisyklingumas, yra mokyklinių chrestomatijų didžiausia problema.

Pamažu tarp kalbininkų stiprėjo suvokimas, kad rašytojo kalbos ir bendrinės kalbos santykis nėra visiškai vienareikšmis. Jonikas 1930 m. aiškino, kad „[s]intaksėj ir ypač morfologijoj reikia laikytis arčiau priprastų pavyzdžių“, „[b]et žodyno srity būtų neišmintinga laikytis tradicijos“, dėl to leksikos srityje „rašytojas bei rašto darbininkas privalo [turėti] didesnės kūrybinės laisvės“⁶⁸. Galiausiai, Jonikui rašto žmogaus užduotis – įlieti į kalbą „gyvybės sulčių“, „nes kalbos kūrybos pradininkas yra individas“⁶⁹. Gana funkciškai rašytojo vaidmenį šiuo laikotarpiu formulavo ir *Gimtosios kalbos* iniciatoriai:

Paprastai sakoma, kad tik didieji rašytojai sukurią rašomąją kalbą, ją sukultūriną, išdailiną. Čia daug tiesos. Bet šių dienų gyvenimo tempas nelaukia lėtos nors ir gero rašytojo įtakos. Reikia kalbos kultūros iš šalies, sąmoningos kultūros.⁷⁰

Kalbininko užduotis, kaip galima suprasti iš citatos, – sąmoningai kurti „kultūringą“ kalbą.

Vėliau tame pačiame žurnale pasisakiusio Antano Vaičiulaičio supratimu, kalbininko darbas – rašyti žodyną, tačiau suprantamą gerokai plačiau nei dabar: jis turi apimti ir gramatikos taisykles. Vaičiulaičio akimis, kalbininko užduotis statiška – tai saugoti kalbą, laikyti ją neliečiama; o visa, kas dinamiška, sudaro (rašytojui aktualų) stilių, ir tik rašytojui „[d]idžiausias

⁶⁵ Jurgis Talmantas, „Kaip prancūzai rūpinasi kalbos taisyklingumu“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1933, sąs. 9–10, p. 137.

⁶⁶ Jonas Kruopas, „Kalbos ugdymas ir mūsų visuomenė“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1935, sąs. 7, p. 98.

⁶⁷ Julius Būtėnas, „Kalbos grožis“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1935, sąs. 9, p. 129.

⁶⁸ Petras Jonikas, „Rašomoji kalba ir jos taisyklingumas“, p. 24, 25. Panašiai suprato ir Būtėnas, priekaištaudamas rašytojams, kad „retas [...] jieško naujo žodžio, naujos žodžio formos“ (Julius Būtėnas, *op. cit.*, p. 130).

⁶⁹ Petras Jonikas, *op. cit.*, p. 28. Panašias mintis apie literatūrinę kalbą jis išsakė ir vėliau, pavyzdžiui: Petras Jonikas, „Kas daro bendrinę kalbą“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1940, sąs. 4, p. 53–54; Petras Jonikas, „Rašomoji ir bendrinė kalba“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1940, sąs. 5, p. 65–67.

⁷⁰ „Darbą pradėdant“, p. 1.

kalbos ir jos taisyklių šaltinis [...] yra gyvasis žodis⁷¹. Regis, jo požiūris į gramatiką tuo metu buvo dviprasmiškas: viena vertus, rašytoją gąsdina „lygi [...] kaip ledas“, visiškai gramatiškai taisyklinga, be barbarizmų, iš gramatikų išmokta kalba, tačiau kartu rašytojas privalo ją pažinti, mat „rašytojui leista reformuoti, kurti kalbą tik tada, kai jis gerai pažįsta ligšiolinius kalbos laimėjimus“⁷². Sąmoningos kalbos pažinimo pastangos, anot Vaičiulaičio, yra būtinos, nes „[j]aunieji plunksnos darbininkai, kurie augo miestuose, savo kalbą spėjo prikimšti visa eibe [aibe, – G. O.] svetimybų“, o juk kalba „neturi atitrūkti nuo įgimto pagrindo“⁷³. Rašytojui, anot Vaičiulaičio, „gimsta tokių sielos būsenų, kurių turimais duomenimis negalima nusakyti“, todėl jis turi „ieškoti kalbos naujienų“, kurti naujadarus, o kalbą „ne tik puoselėti, švelniai globoti, bet retkarčiais ir apardyti“⁷⁴.

Iš Mykolaičio-Putino straipsnio *Kalboje* galima spręsti, kad šis rašytojas kalbininkų užduotį taip pat matė gana statiškai: ji apsiribojanti svetimybų nustatymu ir įvardijimu⁷⁵. Be to, regis, Mykolaitis-Putinas ignoravo gyvosios vartosenos kriterijų bendrinės kalbos normoms nustatyti – jis įvardijo tik du veiksnius, veikiančius kalbos raidą: blogą įtaką daro svetimybės („svetimybė kalboj yra toks pat estetiškas nusižengimas, kaip denotuotas garsas muzikoj arba įtėkšta rašalo dėmė paveiksle“⁷⁶), gerą – inteligentai, kūrėjai (jie „kalbos dvasią“ jaučia geriau negu kalbininkai, todėl turi gaivinti ir kurti kalbą). Panašią rašytojo kalbos sampratą ketvirto dešimtmečio pradžioje palaikė ir kiti rašytojai. Pavyzdžiui, Žlabys-Žengė kaip svarbiausią stilingos kalbos bruožą išskėlė metaforiškumą⁷⁷, Jonas Kossu-Aleksandravičius – „gražumą“, „lankstumą“, o tinkamas vertimas jam atrodė toks, kuriame pagautas „prozos lakum[as]“⁷⁸; visa tai ir sudaro „kalbos dvasią“, tai ir kuria autentišką rašytojo stilių, kurio kalbininkai, žiūrėdami tik formalių taisyklių, negali pagauti, mat „[v]isų [...] kalbininkų skonis yra atrofotas“⁷⁹.

⁷¹ Antanas Vaičiulaitis, „Kalba rašytojų ir kalbininkų akimis“, p. 3.

⁷² *Ibid.*, p. 6.

⁷³ *Ibid.*, p. 3, 5.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 5, 6.

⁷⁵ Putinas, *op. cit.*, p. 16–19. Panašiai formulavo ir Talmantas, lietuviams pavyzdžiu teikdamas Prancūzų akademiją, kuri „savo misija laiko „ginti kalbos grynumą““ (Jurgis Talmantas, *op. cit.*, p. 137).

⁷⁶ Putinas, *op. cit.*, p. 17.

⁷⁷ Juozas Žengė, *op. cit.*, p. 2.

⁷⁸ Jonas Kossu-Aleksandravičius, *op. cit.*, p. 2.

⁷⁹ *Ibid.*

Į Kossu-Aleksandravičiaus užsipuolimą (*Gimtąją kalbą* jis pavadino „laikraštपालाकिु“) atsakė Petronėlė Orintaitė, teisindamasi, kad „rašytojų, kurie patys kuria kalbą ir stilių, visai nedaug, o visi kiti kalbos grynumo ir stiliaus išmoka tik iš gramatikos, stilistikų, poetikų, teoretinių kalbos straipsnių“⁸⁰. Matyt, kad ji gerą literatūrą siejo su taisyklinga kalba. Vis dėlto po kelerių metų, greičiausiai padarius įtaką jaunesniems kalbininkams, Orintaitės pozicija pasikeitė ir ji ėmė tvirtinti, kad „gyvoji kalba galingesnė už visas gramatikas ir negyvai nukirstas taisykles“, ir net „[e]ilinis kalbos ir rašybos vartotojas turi žinoti, kad gyvoji kalba niekad negali būti galutinai nustatyta (standartizuota), apibrėžta, nes ji žmonių sąmonėj ir lūpose nuolat turi kisti, augti, plėstis, atitikdama vis naujus gyvenimo faktus, kitėjančias sąlygas ir t. t.“, dėl to „visai be reikalo kaikurie kalbos tvarkytojai užsispiria būtinai tučiuojau įteisinti tik vieną kurią lytį, gi kitą – griežtai išmesti iš vartosenos“⁸¹.

Skardžius Kazimiero Būgos mirties dešimtmečio proga taip pat aptarė rašančiųjų ir taisančiųjų nesutarimus. Jis įvardijo, kad skiriasi kalbą taisantys „paprasti diletantai“ ir „suprantingi kalbos gydytojai“, „rimtieji kalbininkai“ ir „vienas kitas vyrukas, nusižiūrėjęs puristo aureolę“, kad tramdyti reikia „nelegalius kalbų taisytojus recenzentus“ ir paraginti, kad pasisakytų vienas kitas „grynosios rasės kalbininkas“⁸². Kitais žodžiais tariant, preskriptyvistinis vieno kalbos standarto įtvirtinimas yra būtinas, tačiau jį turi prisiimti tik specialų pasirengimą turintys, suprantingi ir rimti kalbininkai, nes mažiau išprusę kalbos vartotojai negeba taisymo darbo atlikti tinkamai. Svarbu pastebėti, kad šios mintys nuskambėjo pagerbiant iškiliausią lietuvių kalbininką, todėl labiau įtvirtino profesionalių kalbininkų vienybę ir galią nei orientavosi į siekį nustatyti kalbos politikos gaires.

Šiuo laikotarpiu dominuojančiu *Gimtosios kalbos* tikslu išliko svetimybų šalinimas iš kalbos, pavyzdžiui: „mūsų rašomoji kalba yra labai lanksti ir gali lengvai prismigti įvairių ašakų“⁸³; reikia „stengtis ugdyti [...] kalbos jausmą, kuris svetimųjų intakų dabar yra naikinte naikinamas, ypač miestuose“⁸⁴; „turime stengtis pajusti savo kalbos dvasią, tai, kas ją skiria

⁸⁰ Petronėlė Orintaitė, „Ko puolama?“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1934, sąs. 3–4, p. 34.

⁸¹ Petronėlė Orintaitė, „Dėl kalbos globojimo ir vartojimo“, in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1939, Nr. 8, p. 172, 171, 172.

⁸² Pranas Skardžius, „Kazimieras Būga ir rašomoji kalba“, p. 97–103.

⁸³ *Ibid.*, p. 103.

⁸⁴ Redakcija, „Persitvarkant“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1935, sąs. 1–2, p. 1–3.

nuo kitų kalbų“⁸⁵; „[k]albininkai specialistai turi patarti kalbą nuo iškrypimo saugoti“⁸⁶. Atkreiptinas dėmesys į pasikeitusią retoriką – imperatyvius reikalavimus keičia minkštesni „stengtis“, „patarti“.

Ketvirto dešimtmečio vidurys ir antra pusė: laisvė ar normatyvizmas.

Gimtoji kalba, nusprendusi daugiau dėmesio skirti kalbiniam visuomenės ugdymui ir profesionaliesniam kalbos vertinimui, vis dėlto, regis, pasiliko prie senųjų metodų: 1935 m. Balčikonis vardijo Mykolaičio-Putino romano *Altorių šešėly* kalbos klaidas, o sąrašą Skardžius papildė net už Balčikonio tekstą ilgesniu komentaru. Taisymai sulaukė Viskantos pasipiktinimo *Vaire*, į kuriuos atsikirto Balčikonis su Skardžiumi, tuomet Viskantą ėmėsi užstoti Aleksys Churginas (beje, užsipultas dėl *Don Kichoto* vertimo), jiems atskirais straipsniais vėl atsakinėjo Skardžius su Balčikoniu, ir t. t. Susiformavusius du „frontus“ reprezentavo du leidiniai – konservatyvesnieji, į normatyvizmą linkę kalbos gynėjai buvo susitelkę *Gimtojoje kalboje*, palaikantieji laisvą kalbos raidą – *Vaire*⁸⁷. Diskusijų atgarsiai buvo žymūs ir kituose periodiniuose leidiniuose, pavyzdžiui, *Literatūros naujienose*, *Naujojoje romuvoje*, *Židinyje*, *Lietuvos aide*.

Oficiali *Gimtosios kalbos* politika dar kartą buvo glaustai išdėstyta 1936 m. Nepasirašytame vedamajame straipsnyje teigta, kad „dėl daugelio dalykų, vartojamų bendrinėje kalboje, tenka aiškiau iš griežčiau nuspręsti“, o „[l]ytys, kurios gyvojoje kalboje įvairuoja, bendrinei kalbai norminėmis turi būti parenkamos įprastesnės, vaizdingesnės, patogesnės ir būdingesnės“⁸⁸. Kitais žodžiais tariant, variantiškumas bendrinėje kalboje buvo draudžiamas. Tačiau šioms pokytis matyti: papildoma, kad ne viskas, kas neteikiama bendrinėje kalboje, jau yra ir taisytina – kai kurias įsigalėjusias lytis vis dėlto galima vartoti („lietuviškos lytis, kurios norminėmis kad ir nepripažintos, bet gyvojoje kalboje arba raštuose patikimai iš seno vartojamos, netaisomos, bet ir neteikiamos visuotiniam reikalui“⁸⁹). Literatūrinės kalbos atžvilgiu oficiali *Gimtosios kalbos* pozicija išliko griežta: „Literatūrinėje raštų kalboje bendrinės kalbos bendrybės ir individualinės kalbos ypaty-

⁸⁵ Jonas Kruopas, *op. cit.*, p. 99.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Tiesa, su išlygomis, pavyzdžiui: Juozas Balčikonis, „Keistas kalbos gynimas“, in: *Vairas*, Kaunas, 1935, Nr. 12, p. 468–474.

⁸⁸ „Organizuoto bendrinės kalbos kultūros darbo gairės“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1936, sąs. 4, p. 49, 50.

⁸⁹ *Ibid.*

bės stilistiškai suderinamos⁹⁰. Dominavusi kalbos standartizavimo pozicija kildintina iš Prahos lingvistinio būrelio struktūrinės-funkcinės kalbos koncepcijos⁹¹. Vis dėlto būta ir svarbių skirtumų: lietuvių kalbininkai nepajėgė visiškai atsiriboti nuo „romantinio purizmo“, išliko kalbos faktų vertinimas pirma „grynumo“ aspektu, o tik po to – funkciniu atžvilgiu, o priešinga pozicija laikyta visiškai netinkama tuometinės Lietuvos kontekstui.

Skirtingi *Gimtosios kalbos* bendradarbiai kiek kitaip suprato ir interpretavo šiuos klausimus. Pavyzdžiui, Balčikonis atstovavo senajai, Jablonskio mokyklai, Skardžius buvo modernesnis ir nuosaikesnis, ir tik svetimybų bei įvairuojančių formų atžvilgiu liko konservatyvus. Su jais iš dalies sutiko, tačiau kiek moderniau mąstė Kuzmickis, Jonikas, Alfonsas Kalnius. Kalbininkų poziciją iš rašytojų palaikė Sruoga, vėliau Žlabys-Žengė, kai kuriais atžvilgiais su jais sutiko Antanas Venclova ir Vaičiulaitis. Ryškiausi priešingo „fronto“ atstovai buvo Churginas, Mironas, Viskanta. Jie reikalavo toleruoti kur kas daugiau svetimybų ir įvairuojančių formų, o kalbos paprastumo ir aiškumo kriterijus taikė daug rezervuočiau.

Skirtumą tarp nuosaikesnių ir puristiškų pažiūrų šiuo laikotarpiu geriausiai išryškina „kalbos dvasios“ apibrėžimas: laisviau į kalbą žiūrintiems visuomenės veikėjams atrodė, kad vartotojai geba natūraliai atsirinkti tai, kas neatitinka „kalbos dvasios“, o kitų kalbų įtakos, tarminiai elementai, variantų gausa ar tiesiog žodžių reikšmės kitimas kalbą praturtina ir pagausina, taigi yra palankūs „kalbos dvasiai“; į normatyvumą labiau linkusieji laikėsi požiūrio, kad „kalbos dvasios“ neatitinkančias formas atskirti gali tik kalbininkai, o tarmių ar kitų kalbų įtaka yra neigiamas reiškinys, skurdinantis bendrinę kalbą ir darantis ją mažiau visuotinę ir mažiau tinkamą tautos individualumui bei tarpusavio bendrumui reikšti. Su požiūriu, kad kalba turi būti gryninama, saugoma nuo kitų kalbų įtakų, sutiko ir dauguma rašytojų, kitose srityse daugiau mažiau konfrontavusių su kalbininkais (pavyzdžiui, Krėvė, Mykolaitis-Putinas, Vaičiulaitis, Žlabys-Žengė).

Šiuo laikotarpiu, be jau minėtų Vosslerio, Croce's, Paulio ir Humboldto, buvo remiamasi prancūzų lingvistu Antoine'u Meillet⁹², austrų lituanistu

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ Apie šio būrelio idėjas plačiau žr. Loreta Vaicekauskienė, „Kalbos standartizavimo idėjos ir teorijos“, p. 32–41.

⁹² Jurgis Talmantas, *op. cit.*, p. 136–138; Alfonsas Kalnius, *op. cit.*, p. 535–545; Ričardas Mironas, „Kalbos „taisydas“ (Dėl „Gimtosios Kalbos“, 1936 m., 7 sąsiuvinio)“, in: *Vairas*, Kaunas, 1936, Nr. 11, p. 317–320; [Ričardas Mironas] J. Kasiulynas, „Kalbos kryžkelėse“, in: *Vairas*, Kaunas, 1938, Nr. 19, p. 193–195; Juozas Žlabys, „Broliai literatai, pajudinkime lietuvių kalbos formas“, in: *Literatūros naujienos*, Kaunas, 1937, Nr. 4–5, p. 10–11.

Leo Spitzeriu⁹³, o iš lietuvių mėgti Vydūno⁹⁴ ir Antano Smetonos⁹⁵ pasisakymai kalbos filosofijos klausimais. Ginčijantis dėl kalbos grynumo mėgta apeliuoti į rusų kalbą – „liberaliojo sparno“ atstovams rusų kalba tapdavo skambios ir turtingos, nors ir kupinos skolinių (ypač atėjusių iš prancūzų kalbos) pavyzdžiu⁹⁶. Neretai būdavo minima ir Prancūzų akademijos veikla. Kalbininkai ją nurodydavo kaip griežto norminimo ir kalbos gryninimo pavyzdį⁹⁷, o priešininkai atsakydavo, jog akademijos nariai ir yra ne kalbininkai, o rašytojai⁹⁸; be to, pastebėdavo, kad ir akademijos veiklai ne visi pritaria⁹⁹, o apskritai šios institucijos kalbos vartotojai nepaiso ir neklauso¹⁰⁰. Griežtesniems kalbos gynėjams tai atrodė logiška dėl to, kad akademija veikia jau seniai, todėl didysis darbas jau padarytas, ir dabartinė jos įtaka esanti mažesnė¹⁰¹.

Laisvės reikalavusieji. Balčikonio ir Skardžiaus nurodomas klaidas Viskanta atrėminėjo teiginiais apie vartosenos kriterijaus pirmumą: įsigalėjusi vartoseną svarbiau negu tautosaka, senųjų rašytojų raštai ar formaliai nustatytos kalbos normos. Seniai vartojamas svetimoms kilmės žodis yra įgijęs „pilietybės teises“¹⁰², t. y. aplietuvintas, įtrauktas į kalbą, pritaikytas prie jos skambesio, – todėl gali egzistuoti kalboje net ir tokiu atveju, jeigu yra sugalvotas „lietuviškas“ jo pakaitalas. Apskritai svetimoms ir savo žodžio ar svetimoms ir savos priesagos ar kitos žodžio dalies vartojimas, Viskantos

⁹³ Putinas, *op. cit.*, p. 16–19, Julius Būtėnas, *op. cit.*, p. 129–130.

⁹⁴ Zigmantas Kuzmickis, „Kalba, literatūra ir tauta“, p. 392–393; Alfonsas Kalnius, *op. cit.*, p. 535–545.

⁹⁵ Alfonsas Kalnius, *op. cit.*, p. 535–545; R. [!] Churginas, „Trečias traktatas apie „Gimtąją Kalbą““, in: *Vairas*, Kaunas, 1938, Nr. 1, p. 25–33; Aleksandras Žirgulytis, „Dėl kalbos stabarėjimo“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1938, sąs. 5, p. 65–67.

⁹⁶ Pavyzdžiui, Ričardas Mironas, „Kalbos grynimo reikalu“, p. 198–201; Antanas Venclova, *op. cit.*, p. 1–3; Juozas Žengė, *op. cit.*, p. 2; tiesa, Žlabys-Žengė vėliau pakeitė savo poziciją, žr., pvz., Juozas Žlabys, „Yra tikrai vienas lietuvių kalbos frontas“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1937-10-28, Nr. 491, p. 4; iš ankstyvesnio periodo: [Faustas Kirša] F. K., *op. cit.*, p. 27.

⁹⁷ Pvz., Jurgis Talmantas, *op. cit.*, p. 136–138; Leonardas Dambrauskas, Antanas Salys, Pranas Skardžius, *op. cit.*, p. 139–143.

⁹⁸ Pvz., Jurgis Talmantas, *op. cit.*, p. 136–138; Jonas Kossu-Aleksandravičius, *op. cit.*, p. 2.

⁹⁹ Mironas kaip priešininką mini Josephą Vendryesą ([Ričardas Mironas] J. Kasiulynas, *op. cit.*, p. 885–888).

¹⁰⁰ Ričardas Mironas, „Kalbos grynimo reikalu“, p. 198–201.

¹⁰¹ Petronėlė Orintaitė, „Ko puolama?“, p. 34–37.

¹⁰² Eduardas Viskanta, „Putino kalbos kritikos šešėly“, in: *Vairas*, Kaunas, 1935, Nr. 7–8, p. 366.

manymu, yra teigiamas reiškiny: viena vertus, taip rašytojas gali išvengti „skambesio monotoniškumo“¹⁰³, antra vertus, skirtingi žodžiai ar priesagos ilgainiui įgyja skirtingų prasmės niuansų, o tai tik praturtina lietuvių kalbą. Be to, lietuviški pakaitalai dažnai yra siauresnės ar platesnės reikšmės negu peikiamos svetimybės, todėl lietuvinant kalbą, literatūros tekstas nustoja dalies savo prasminių niuansų, o tai ir esąs „kalbos susinimas“¹⁰⁴. Lietuviškų žodžių prasmės plėtimasis ar siaurėjimas, metaforinis žodžių vartojimas ar konkrečios reikšmės abstraktėjimas (pavyzdžiui, „gilus miegas“, „kopti medų“ ir „kopti į medį“, „patiekti valgi“ ir „patiekti paskalas“¹⁰⁵) Viskantai taip pat atrodė kaip tinkamos priemonės turtinti kalbą, o Skardžiaus propaguojamą kalbos paprastumo kriterijų jis laikė kalbos menkinimu, nes tai „nususina, suprastina, suliaudina gan rafinuotą ir subtilų Putino stilių“¹⁰⁶.

Viskanta rašytojų turimą „subtilesnę intuciją, geresnę stiliaus nuovoką, gilesnę kalbos jausmą“ laikė geresnėmis kalbos kūrimo priemonėmis negu kalbininkų „sunkesnę lingvistinės erudicijos bagažą“¹⁰⁷. Neneigdamas liaudies vartojamos kalbos, jis greta kėlė ir išsilavinusius žmones: „lemiamasis vaidmuo kalbos kūryboje šiandien priklauso ne vien tik liaudžiai, bet ir išėjusiai iš tos pačios liaudies inteligentijai“¹⁰⁸. O reikalavimus rašytojui apibūdino gana miglotu teiginiu: „jo stilius neturi iškrypti iš norminės frazeologijos ribų, jis negali nusikalsti kalbos dvasiai“¹⁰⁹. „Jablonskininkus“ Viskanta kaltino tuo, kad jie „paneigia visa tai, ko nežino kaip liaudies kalbos fakto“¹¹⁰.

Viskanta ne kartą pakartojo, kad „beletristas“ savo raštuose „dėl stiliaus koloringumo ir skambumo“¹¹¹ turi teisę vartoti skolinius, tarmybes ar apskritai įvairuojančias formas, kurios yra draudžiamos „laikraštiniėje“, mokslineje ir visoje bendrinėje kalboje. Jam atrodė visiškai normalu, kad kartais „stiliaus reikalavimai kertasi su kalbos grynumo reikalavimais“ (pavyz-

¹⁰³ *Ibid.*, p. 366–367.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 368.

¹⁰⁵ Eduardas Viskanta, „Dėl kalbos „netaisyklingumų““, in: *Vairas*, Kaunas, 1936, Nr. 4, p. 434, 433; Eduardas Viskanta, „Putino kalbos kritikos šešėly“, p. 368.

¹⁰⁶ Eduardas Viskanta, „Putino kalbos kritikos šešėly“, p. 370.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 371.

¹⁰⁸ Eduardas Viskanta, „Dėl kalbos „netaisyklingumų““, p. 435.

¹⁰⁹ Eduardas Viskanta, „Putino kalbos kritikos šešėly“, p. 370.

¹¹⁰ Eduardas Viskanta, „Dėl kalbos „netaisyklingumų““, p. 435.

¹¹¹ Eduardas Viskanta, „Putino kalbos kritikos atšešėly“, in: *Vairas*, Kaunas, 1936, Nr. 1, p. 83.

džiui, „žvakė liktoriuje“ skamba daug geriau negu „žvakė žvakidėje“¹¹², todėl tokia forma literatūros kūrinyje neturėtų būti taisoma).

Viskantą diskusijoje palaikyti ėmėsi jaunas poetas ir vertėjas Aleksys Churginas¹¹³. *Vaire* pasirodžiusiame straipsnyje „Du frontai“ jis įvardijo dvi priešingas stovyklas – tuos, kurie linkę „į tam tikrą dogmatiškumą ir purizmą“, ir tuos, kurie linkę „į liberalizmą ir individualizmą“; pirmasis „frontas“ akcentuojąs „sodžiaus, kaimo žmonių [...] kalbos duomenis“, antrasis, „besilaikydamas gyvosios kalbos gairių, kaip būtino ir neginčijamo pagrindo, yra tačiau pasiryžęs ginti individualiąją kūrybą ir saugoti jos teisėtumą“¹¹⁴. Vis dėlto Churginas ne visas svetimas įtakas laikė geromis: jis ragino skirti barbarizmus nuo svetimos kilmės žodžių. Jo teigimu, pirmųjų lietuvių nevartoja savaime, nes „nepakenčia jų iškvėžusio, rupaus, perdaug lietuvišką ausį draskančio skambesio“¹¹⁵, kitais žodžiais tariant – vartotojai savaime atsirenka kalbai nenatūralius, nepriimtinius žodžius. O tiems žodžiams, kurie prigryja, reikėtų nesistengti atiminėti „pilietybės teisių“, nes „laisvos, kultūringos kalbos, tarpusavy bendraudamos, noromis nenoromis skolinasi kita iš kitos nemaža visokių terminų, pavadinimų, šiaip žodžių“¹¹⁶. Taigi svetimybės kalboje – laisvės ir kultūringumo požymis. Be to, nustatinėti griežtas normas remiantis vien vartosenos kriterijumi neįmanoma, nes neįmanoma objektyviai patikrinti, kurie pasakymai „išskasti iš vaizduotės“ (t. y. vartojami tik pavienio rašytojo), o kurie – „nuskintieji iš „gyvosios kalbos““ (t. y. yra įsigalėję)¹¹⁷.

Kitas aspektas, kurį šiuo laikotarpiu vis daugiau rašytojų ir kalbininkų įvardijo kaip keistiną – požiūris į formų variantiškumą: „kiekvienas sinonimas tik praturtina, paįvairina, pasultina kalbą“¹¹⁸. Churginas panašios nuomonės laikėsi ir apie galimai svetimą sintaksę – bendri su slavais ar ger-

¹¹² *Ibid.*, p. 84.

¹¹³ Pasirašinėjęs ir Aidučio bei Gražvydo slapyvardžiais, nors labai greitai demaskuotas (žr. Antanas Salys, „Iš naujybinių kalbos praktikos“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1937, sąs. 8, p. 134–137).

¹¹⁴ Aleksys Churginas, „Du frontai“, p. 19. Sutrumpintas straipsnio variantas: Aleksys Churginas, „Du frontu“, in: *Literatūros naujienos*, Kaunas, 1937, Nr. 8, p. 10; Nr. 9–10, p. 10, 14.

¹¹⁵ *Ibid.*

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 23.

¹¹⁷ Aleksys Churginas, „Dar apie „Gimtąją Kalbą“ ir jos metodus“ in: *Vairas*, Kaunas, 1937, Nr. 11, p. 297.

¹¹⁸ Aleksys Churginas, „Du frontai“, p. 26.

manais posakiai ar konstrukcijos – „normaliaus[ias] galvosenos bendrybių rezultat[as]“, kylantis iš to, kad šios tautos su lietuviais turi „tiesioginių kultūrinių ryšių“¹¹⁹. Galiausiai – „[k]iekvienos naujos metaforos gimimas jaunina kalbą, apsaugo ją nuo surembėjimo, trafaretizmo ir sukaršimo. Tad mes turėtume, rodos, tokios rūšies naujagimius kuo nuoširdžiausiai puoselėti, o ne piudyti prieš juos mūsų visuomenę, kaip kad tai daro „Gimtoji kalba“¹²⁰. Tokį kalbos tobulinimo darbą, be abejo, geriausiai gali atlikti ne kalbininkai, o kalbos vartotojai: „Rašytojai, poetai, filosofai, oratoriai, pagaliau, ir šiaip inteligentai tobulina, menina, dailina kalbą, praplečia jos horizontus, vagoja skersai ir išilgai jos laukus, kaskart iškasdami vis naujų ir naujų slėpinių“¹²¹. Churgino tekstuose matyti dar vienas žingsnis kalbos atmainų, kalbos funkcinių stilių įsisąmoninimo link: „Kiekvieno žmogaus veidas, fizinė bei dvasinė struktūra yra daugiau ar mažiau kitoniški. Lygiai kitoniška ir kiekvieno žmogaus galvosenos reiškėja – kalba. Taigi neklysimė pasakę: kiek žmonių, tiek galvų, o kiek galvų, tiek kalbų“¹²².

Iš kalbininkų tokiai laisvę ir įvairovę palaikančiai pozicijai atstovavo Ričardas Mironas¹²³: „visas mūsų kvalifikuotų kalbininkų mokslas laikosi ant giliai nekultūringo ir kalbos prigimtį žalojančio pagrindo – šnekamosios ir rašomosios kalbos „taisymo“ (išnašoje pažymėta: „Čia neturiu galvoj aiškiai taisytinų nusikaltimų prieš rašybą ir morfologiją“)¹²⁴. Kitus kalbininkus jis kritikavo už rėmimąsi „jau kiek senstelėjusia prieškarine vokiečių kalbotyra“¹²⁵, už puristinius, niekuo neargumentuojamus, be to, nenuoseklius ir painius taisymus, už polinkį „[g]lyvosios kalbos faktų pakitėjim[ą] vadinti degeneracija“¹²⁶, o svetimų kalbų įtaką matyti ten, kur kalba tiesiog „sugeba pasisavinti bendrąjį indoeuropiečių galvojimo būdą“¹²⁷. Be to, jo

¹¹⁹ *Ibid.*, p. 27.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 30.

¹²¹ *Ibid.*, p. 20.

¹²² *Ibid.*

¹²³ Vėliau ėmęs pasirašinėti ir J. Kasiulyno slapyvardžiu; žr., pvz.: [Ričardas Mironas] J. Kasiulynas, „Kalbos kultūra pas mus ir svetur“, in: *Vairas*, Kaunas, 1938, Nr. 14, p. 885–888; [Ričardas Mironas] J. Kasiulynas, „Kaip suprasti kalbos pažangą?“, in: *Vairas*, Kaunas, 1938, Nr. 15–16, p. 963–966; [Ričardas Mironas] J. Kasiulynas, „Kalbos kryžkelėse“, p. 193–195.

¹²⁴ Ričardas Mironas, „Kalbos „taisymas““, p. 317.

¹²⁵ Ričardas Mironas, „Tiesos beiškant“, in: *Vairas*, Kaunas, 1937, Nr. 12, p. 399. Ši pastaba taikyta konkrečiai Skardžiui.

¹²⁶ Ričardas Mironas, „Kalbos „taisymas““, p. 319.

¹²⁷ *Ibid.*

manymu, reikia „džiaugtis kiekvienu nauju pas mus įsigyvenančiu posakiu, kad ir iš svetur ar iš antikinio pasaulio atkeliavusiu“, mat jie kalbą augina ir turtina, o „[t]auta pati nesąmoningai išmes visa tai, kas jai yra savo esme svetima ar nepageidautina“¹²⁸. Anot Mirono, kalbą kuria „kaimiečiai, miestiečiai, amatininkai, pramonininkai, prasčiokai, inteligentai ir kt.“¹²⁹, tačiau tik ne kalbininkai – pastarųjų darbas „[k]albą stebėti, užfiksuoti jos faktus, tarpininkauti tarp tautos ir individo“¹³⁰. Kalbą jis laikė „visų tautos sluoksnių psichologine išdava“, dėl to „ir galvojimo bei minties išreiškimo būdai įvairuoja be galo“¹³¹, o reikalavimas kalbėti ir rašyti pagal vieną normą, vieną šabloną – tai bandymas primesti visiems vienodą kalbėjimo būdą¹³². Raštų kalba Mironui atrodė kaip aukščiausia kalbos atmaina: „vainikuodami savo kalbos mokslą, mokomės rašto kalbos iš kilniausiųjų tautos sūnų raštų“¹³³, o „[ž]odis, siauro kalbininko nukaltas, paprastai jam pačiam tėra suprantamas ir neturi gyvybės“¹³⁴.

Normatyvizmo šalininkai. Radikaliai su laisvu požiūriu į kalbą nesutiko Balčikonis. Savo atsakymus į Viskantos straipsnius jis rėmė „Jablonskio argumentu“ – matyti, kad ši kalbininką tebelaikė neklystamu autoritetu¹³⁵. *Altorių šešėly* recenzijoje Balčikonis nurodė, kad „romane netrūksta netaisyklingumų, kurių mes kasdien matome laikraščiuose ir kuriais lengvai užsikrečia visų mūsų kalba“¹³⁶. Vėlesniame atsakyme Viskantai (beje, dirbusiam gimnazijos mokytoju) kalbininkas teisinosi, kad tokie vertinimai

¹²⁸ *Ibid.*, p. 318.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ *Ibid.* Ir Dambrauskas, nors vėliau kartu su Skardžiumi ir Saliu nesutiko su Mirono požiūriu į kalbos grynumą, bet visgi sakė, kad „[n]orint teisingai suprasti kalbos gyvenimą bei jos reiškinius, reikia in juos žiūrėti istoriniu, psichologiniu požiūriu, ne vien formaliu kalbiniu“, nes „gyvoji kalba perdidelio taisyklingumo ir beišimtinių taisyklių nemėgsta“, o „kalbos gyvybė reiškiasi nuolatiniu jos kitimu“ (Leonardas Dambrauskas, „Ar kartais ne be reikalo taisome?“, p. 66).

¹³² Žr. Leonardas Dambrauskas, Antanas Salys, Pranas Skardžius, *op. cit.*, p. 139–143.

¹³³ Ričardas Mironas, „Kalbos „taisymas““, p. 318.

¹³⁴ Ričardas Mironas, „Kalbos gynimo reikalu“, p. 198.

¹³⁵ Jablonskį kaip gero kalbininko pavyzdį neretai pateikdavo net ir tie, kurie iš esmės nesutikdavo su jo pozicija (pvz., Aleksys Churginas, *op. cit.*, p. 19–32). Tačiau Balčikonis kiekvieną Jablonskio siūlytą taisyklą laikė nediskutuotinai teisingu.

¹³⁶ Juozas Balčikonis, „Kelios pastabos dėl V. Mykolaičio-Putino romano „Altorių šešėly“ kalbos“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1935, sąs. 3, p. 45.

užtikrina, jog „bibliotekos būtų apsaugotos nuo gadinančių mokinių kalbą knygu“¹³⁷. Paradoksalu, kad vartoseną Balčikonis, kaip ir Viskanta, laikė esminių norminimo kriterijumi. Tačiau Balčikonis „vartoseną“ vadino kalbos faktus, randamus senuosiuose raštuose, tarmėse, tautosakos medžiagoje ar Jablonskio pasiūlymuose. Regis, jis nereflektavo, kad žodžio reikšmė gali kisti, o rašytojo kūrinio nelaikė kaimo žmogaus kalbai lygiaverčiu vartosenos paliudijimu. Balčikonis, pavyzdžiui, apie „gi“ vartojimą priešpriešai pabrėžti tiesiog atkirto: „mūsų šių dienų kalboj tos „priešpriešos“ [dalelytė „gi“] visai neturi ir nereiškia“; o pasakymas „Aš atėjau baronienės atsisveikinti“ yra netinkamas todėl, kad, „[j]ei čia kartais kas ir pasakytų kilmininką, tai nereiškia, kad būtų tuojau galima taip vartoti ir rašomojoj kalboj“¹³⁸. Kas Mykolaičiui-Putinui ar Viskantai atrodė paplitę ir vartojama, Balčikoniu palėjo skambėti nenatūraliai bei dirbtinai.

Balčikonis nepripažino ir įvairuojančios vartosenos: pirma, jo manymu, svetimybės kalboje negali egzistuoti, jei tik įmanoma jas pakeisti lietuviškais žodžiais, antra, rašytojas, jei jau renkasi nenorminę formą, turi tą daryti nuosekliai (pavyzdžiui, dviskaitinį įvardį „mudu“ gal ir galima būtų toleruoti grožinėje literatūroje, tačiau niekaip nepateisinamas jo vartojimas pramaišiu su daugiskaita „mes“ ir atsisakant kitų tarminių formų)¹³⁹. Galiausiai, jei yra du skoliniai (pavyzdžiui, „bonkė“ ir „butelis“), tai „rašomajai kalbai turime pasirinkti vieną, būtent tą, kuri savo forma labiau derinasi su mūsų kalbos žodžiais“¹⁴⁰. „Turime“ čia nurodo į kalbininkus profesionalus, kurie turi teises ir kompetencijas priimti sprendimą.

Skardžius, nors tiesiogiai neoponuodamas Balčikoniu¹⁴¹, vis dėlto užėmė tarpinę poziciją. Jis gyrė Mykolaitį-Putiną už tai, kad jis „daug kur ne tik taisyklinga, bet ir lengva kalba rašo“¹⁴². Nesirūpinimą „bendrinėmis savo kalbos ypatybėmis“ Skardžius kritikavo argumentuodamas kalbos visuotinio kriterijumi – bendrinės kalbos ypatybės „individualinę rašytojo kalbą padaro skaitytojui inmanomesnę, artimesnę“¹⁴³, taigi individualus

¹³⁷ Juozas Balčikonis, „Keistas kalbos gynimas“, p. 468.

¹³⁸ *Ibid.*, p. 473.

¹³⁹ *Ibid.*, p. 472.

¹⁴⁰ *Ibid.*, p. 470–471.

¹⁴¹ Skardžius tik paminėjo, kad „apie kaikuriuos čia neminėmus antrinius dalykus aš esu kitokios nuomonės, kaip J. Balčikonis“ (Pranas Skardžius, „Ar tai kalbos susinimas?“, in: *Židinys*, Kaunas, 1935, t. 22, Nr. 8–9, p. 175).

¹⁴² Pranas Skardžius, „Priedėlis prie J. Balčikonio pastabų“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1935, sąs. 3, p. 47.

¹⁴³ *Ibid.*

stilius lemia sunkų teksto suprantamumą. Jis peikė ir sudėtingesnius Mykolaičio-Putino posakius, nes jie neatitinka kalbos lengvumo, sklandumo kriterijų, „yra dirbtini, negyvi, drambloti“¹⁴⁴. Kitame savo atsakyme Viskantai šis kalbininkas ir kalbos „lietuviškumą“ įvardijo svarbesniu už kalbinės bendruomenės įpročius: „mūsų bendrinės kalbos vartoseną turi būti remiama lietuviškais palinkimais“, – o nuomonę, kad „rašytojas dėl savo stiliaus kaloritingumo gali svetimybės vartoti kaip tinkamas“, pavadino „visiškai klaidinga“¹⁴⁵. Svetimybės, Skardžiaus teigimu, pateisinamos tik vaizduojant liaudies buitį, bet ne inteligentų gyvenimą¹⁴⁶, – įdomu, kad tokia nuomonė yra priešinga Nepriklausomybės pradžios pozicijai, kai liaudies kalba buvo laikyta gryna ir neužteršta barbarizmais¹⁴⁷. Tiesa, galiausiai reikalavimą naikinti svetimybės Skardžius mėgino paaiškinti suprantamumo kriterijumi: mat barbarizmai dažnai būdingi tik vienai kuriai tarmai, o pasirinktas bendrinės kalbos žodis būtų aiškus visiems¹⁴⁸.

Vėliau savo straipsniuose Skardžius išlaikė anksčiau įvardytą bendrinės kalbos ir literatūrinės kalbos skirtį, tačiau rašytojo veiklą subordinavo rašomajai kalbai: „turi būti rūpinamasi individualinę įvairovę gyvai išreikšdinti bendrinėje vienovėje“¹⁴⁹. Kalbą jis ėmė vadinti ne (vien) visuomenės patogumui kuriamu įrankiu, bet (ir) tautos dvasios reiškimo priemone: „kalbą turime tik kiek galėdami daugiau grįsti, dailinti, puoselėti, kad ji taptų visai tobula priemone mūsų sielai pasireikšti“¹⁵⁰, „noriu tik pastebėti, kad visa mūsų bendrinės kalbos gyvata yra glaudžiai susijusi su visu mūsų tautos gyvenimu“¹⁵¹. Keista, tačiau savo straipsniuose kalbininkas, regis, grįžo

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Pranas Skardžius, „Ar tai kalbos susinimas?“, p. 172, 175. Kad Skardžiaus pozicija svetimybių atžvilgiu nesikeitė, rodo ir kiti jo straipsniai, pvz.: Pranas Skardžius, „Lietuvių rašomosios ir bendrinės kalbos susidarymas“, p. 298–299.

¹⁴⁶ Su šia pozicija iš esmės sutiko ir rašytojai, pvz.: Antanas Venclova, *op. cit.*, p. 1–3.

¹⁴⁷ Tiesa, labai anksti, dar 1918 m., Liudas Gira „tamsuolę minią“ supriešino „lietuviui inteligentui“ ar „apsišvietusiam sodiečiui“, pastaruosius du laikydamas tikraisiais kalbos mokėtojais, vartojančiais grynus lietuvių kalbos žodžius ([Liudas Gira] L. G., „Kalbos gryninimas“, in: *Tėvynės sargas*, Vilnius, 1918-03-05, Nr. 9, p. 1–2), tačiau tokio požiūrio nepalaikė Jablonskis ir jo sekėjai.

¹⁴⁸ Pranas Skardžius, „Ar tai kalbos susinimas?“, p. 174–175.

¹⁴⁹ Pranas Skardžius, „Gramatika ir stilistika“, in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1938, Nr. 51–52, p. 992.

¹⁵⁰ Pranas Skardžius, „Lietuvių rašomosios ir bendrinės kalbos susidarymas“, p. 299.

¹⁵¹ Pranas Skardžius, „Bendrinės kalbos kultūros bruožai“, in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1937, Nr. 1, p. 1.

prie statiškos idealios kalbos sampratos, kurią neigė mažiau negu prieš dešimtmetį, – prie minties, kad kalbą įmanoma iki galo sukurti ir išstobulinti. Tokia samprata lėmė ir pakitusį požiūrį į liaudies kalbą – Skardžius ėmė raginti rašytojus dažniau remtis liaudies kalba ir kalbininkų raštais:

[rašytojai] nemaža stilistinių priemonių sąmoningai ar nesąmoningai gali pasiimti ar pasirinkti ir iš žmonių kalbos, kuri, kaip matėme, yra ne tik gramatinių lyčių lobynas, bet ir pirmasis natūralus estetinių kalbos vertybių šaltinis.¹⁵²

Ir priekaištavo, kad „retas kuris [...] iš literatų yra paslinkęs bent viena akimi žvilgterėti į kalbotyros darželį, nes stilistinis lengvumas, jiems atrodo, beveik visai negali būti naudingai susietas su sunkiu lingvistiniu mokslingumu“¹⁵³. Skardžius nematė jokios prieštaros tarp bendrinės ir literatūrinės kalbos – pirmoji esanti pagrindas, ant kurios statoma antroji, bendrinės kalbos pagrindu ir jos ribose kuriamas savitas rašytojo stilius. Ir, nors taisyklinga kalba parašytas veikalas nebūtinai yra stilingas, tačiau tik taisyklingas gali būti dar ir stilingas. Taip pat jis, regis, bendrai nekritikavo variantiškumo, jei variantai kalbiniu požiūriu yra lygiaverčiai¹⁵⁴ – tuo Skardžius išliko laisvesnių pažiūrų nei oficiali *Gimtosios kalbos* linija.

Panašiai kaip Skardžius bendrinės ir literatūrinės kalbos sąveiką suvokė ir Kuzmickis, kalbą vadindamas medžiaga, iš kurios rašytojas savo individualiu stiliumi subjektyviai nulipdo kūrinį¹⁵⁵. Individualų Kuzmickis laikė ne tiek laisvu kūrėju, kiek sociumo įrankiu: „Tas ne poetas, kurio lūpomis neprakalba visuomenė“¹⁵⁶. Straipsnyje „Kalba, literatūra ir tauta“ šių trijų dalykų sąsajas jis aiškino gausiai remdamasis Vydūnu, taip pat cituodamas Antaną Vireliūną, Wilhelmą von Humboldtą. Kalba, Kuzmickio teigimu, besanti visų pirma tautos dvasios, tautos mąstymo reiškinio priemonė, o ne funkciškas komunikacijos įrankis. Būdingas pavyzdys:

¹⁵² Pranas Skardžius, „Gramatika ir stilistika“, p. 991.

¹⁵³ *Ibid.*, p. 991.

¹⁵⁴ Pranas Skardžius, „Kazimieras Būga ir rašomoji kalba“, p. 99. Apie variantiškumo toleravimą kalbėjo ir kitas *Gimtosios kalbos* bendradarbis Leonardas Dambrauskas (vėliau Dambriūnas). Jis pabrėžė, kad griežtas vartosenoje egzistuojančių variantų suskirstymas į taisyklingus ir ne „nesutinka su gyvąja kalba, yra jai net priešingas“ (Leonardas Dambrauskas, „Ar kartais ne be reikalo taisome?“, p. 67), be to, priminė dar trečiame dešimtmetyje Krėvės ir kitų rašytojų kartotą pastabą, kad niekas negali pasigirti visa žinais, „kas žmonių kalboje yra ir ko nėra“ (Leonardas Dambrauskas, *op. cit.*, p. 67).

¹⁵⁵ Zigmantas Kuzmickis, „Kalba ir visuomenė“, p. 15.

¹⁵⁶ *Ibid.*

Žmogus, kuris priėmė ir giliai permanė vieną kurią kalbą, pasidareš iš jos kasdieninio gyvenimo būtinumą; žmogus, kuris paprato iš mažumės reikšti ta kalba savo sopulius ir džiaugsmus; [...] žmogus, kuriam įprastinės kalbos vartojimas yra patapęs automatiškais veiksmis, suaugdamas su visa jo asmenybe, – toks žmogus ir savo dvasios turiniu bus suaugęs su tuo organiškuoju vienetu, kuris pravertė daug amžių kalbai sukurti.¹⁵⁷

Panašiai ekspresyviai Kuzmickio reikšta pozicija ir kalbų kontaktų atžvilgiu: svetimą kalbą vartojantis žmogus daro „nepataisomą žalą sau ir savo tautai“, svetimybės yra „piktžolės“, kurias reikia apravėti, tai „gyvai mąstantiems lietuviams yra skaudamoji opa“¹⁵⁸.

Gimtojoje kalboje pasisakęs rašytojas Sruoga iš esmės palaikė Skardžiaus, Kuzmickio reprezentuojamą poziciją. Jis pastebėjo ir laisvėjančią dominuojančių kalbininkų poziciją („dabartiniai, pasakytume, toną duodantieji kalbininkai yra, nepalyginti, sukalbamesni. Jie, nepalyginti, liberalesni už kalbos reikalą sprendusius prieš penkiolika, prieš dešimtį metų“¹⁵⁹), ir palankėjantį rašytojų požiūrį į kalbos norminimo darbą („geresnieji mūsų rašytojai [...] opiais literatūrinės kalbos dalykais eina tartis pas kalbininkus“¹⁶⁰). Stilistika, anot Sruogos, – rašytojų reikalas, o gramatika – kalbininkų. Kalbininkai yra tie, kurių darbas buvo išgryninti kalbą (Sruogos žodžiais – „išvalyti vietą būsimai statybai“), o tada jie turėjo imtis „išlukštenti visiems priimtini[us] ir privalom[us] dėsni[us]“¹⁶¹. Šiuos privalomus dėsnius, arba gramatiką, Sruoga tapatino su tradicija („Gramatika iš tikrųjų yra schemiškas kalbinių tradicijų išdėstymas!“), o „[k]albininkų pastangos šioje srityje yra ne kas kita, kaip susirūpinimas, kad naujoji [t. y. rašytojų, – G. O.] kūryba nebūtų atitrūkusi nuo tradicijų“¹⁶². Rašytojo individualų stilių Sruoga, kaip ir Skardžius, visiškai subordinavo gramatikai: rašytojas „kuria naujas kalbines vertybes, – kuria visiems privalomos gramatikos ribo-

¹⁵⁷ Zigmantas Kuzmickis, „Kalba, literatūra ir tauta“, p. 392–393. Panašiai svarstydavo ir kiti kalbininkai, pavyzdžiui, Kruopas 1935 m. teigė, kad „kalba ir žodžio menas tokia kūrybos sritis, kur ryškiai atsispindi tautos dvasios veidas“, dėl to reikia rūpintis „kalbos lietuviškumu, grynumu, tobulumu“ (Jonas Kruopas, *op. cit.*, p. 97). *Gimtosios kalbos* redakcija teigė, kad „bendrinės kalbos kultūros darb[as]“ – „tvirčiausias mūsų tautybės laidas ir ryškiausias mūsų dvasios atspindys“ („Organizuoto bendrinės kalbos kultūros darbo gairės“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1936, sąs. 4, p. 49).

¹⁵⁸ Zigmantas Kuzmickis, *op. cit.*, p. 394.

¹⁵⁹ Balys Sruoga, „Rašytojas ir gramatika“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1937, Nr. 7, p. 106.

¹⁶⁰ *Ibid.*, p. 105.

¹⁶¹ *Ibid.*, p. 106.

¹⁶² *Ibid.*, p. 107, 108.

se¹⁶³. Rašytojus jis kritikavo dėl to, kad šie sintaksę kartais sulygina su stilistika ir yra nekantrūs kalbininkų atžvilgiu. Pagrindiniai stiliaus elementai, Sruogos teigimu, tai leksika, žodžių tvarka sakinyje, poetinių priemonių skaičius ir kokybė, etimologija ir fonetinis „formų bei priemonių“ pobūdis, – ir visos šios ypatybės yra tinkamos tiek, kiek atsiremia į „tradiciją“, t. y. kalbininkų nustatytas taisykles. Sruogos požiūris į kalbą atitiko tarpukariu dominuojančią poziciją – norminimo ir gryninimo darbas – tai „dailinimo, šlifavimo procesas“, kuris yra būtinas kalbos raidai¹⁶⁴.

Taip pat ir poetas bei publicistas, keturvėjininkams simpatizavęs Žlabys-Žengė palaikė griežtą, netgi puristinį norminimo darbą: „Bendrinę kalbą, tarmes geriausiai pažįsta kalbininkai ir čia tenka visiems, dirbantiems spaudos darbą, su jais bendrai tartis“, mat „individualistinė, stilistinė kalba“ „turi turėti lietuvių kalbos dvasios, jos grynumo arba stačiai kalbos kūrybos duomenų“¹⁶⁵. Grynumą jis grynė iš esmės tokiais pačiais argumentais kaip Vydūnas ar Vireliūnas: „negalima sutikti, kad lietuvių kalbos išmintį, jos metaforas galėtų kurti svetimų tautų žmonės. Jei taip atsitiktų, tai jie bematant atneštų savo psichinės arba svetimos tautos psichės kūrinių“, o priimdami svetimus posakius lietuviai „nieko naujo nesukur[ia], tik import[uoja], kas kitų yra seniai pasakyta ir gal net atsibodę“¹⁶⁶. Žlabio požiūriu, svarbiausia susitarti, „kaip gi iš tikrųjų turėtų būti mūsų kalba išvalyta, palikta gryna ir forminga, kad jinai kartu su lietuvių tautos troškimais ir viso pasaulio kultūra augtų ir turtėtų“¹⁶⁷. Skirtingas pozicijas gana aktyviai (bet nesėkmingai) mėginusio suderinti Žlabio požiūris iš esmės buvo anachronistinis: jam atrodė, kad grožinės literatūros, mokslo veikalo ar laikraščio kalba turėtų skirtis tik savo turiniu, bet ne „formomis arba gramatinėmis lytimis“¹⁶⁸.

Vidurio pozicijos besilaikiusieji. Per ketvirtą dešimtmetį Jonikas, atsispyręs nuo Skardžiaus suformuluotos kalbos sampratos, ją toliau vystė ir modernino. Itin išsamiai savo poziciją jis paaiškino 1938 m. straipsnyje „Mūsų bendrinės rašomosios kalbos kultūros problema“¹⁶⁹. Jonikas atsky-

¹⁶³ *Ibid.*, p. 107.

¹⁶⁴ *Ibid.*, p. 106.

¹⁶⁵ Juozas Žlabys, „Yra tiktai vienas lietuvių kalbos frontas“, p. 4.

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ Juozas Žlabys, „Broliai literatai, pajudinkime lietuvių kalbos formas“, p. 10.

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ Analogiškus teiginius jis išsako ir kituose straipsniuose, pvz.: Petras Jonikas, „Bendrinė kalba ir jos tikslai“, in: *Naujoji romuva*, Kaunas, 1939, Nr. 4, p. 79–80; Petras Jonikas,

rė praeities požiūrį, besirėmusį jaunagramatikių mokykla, ir tiems laikams modernų – besirėmusį Prahos mokykla. Jis įvardijo, kad bendrinei (ypač rašomajai) kalbai būtina „normalizacija“ (normų nustatymas) ir „elastinė stabilizacija“ (stabilumas, kuris neturėtų virsti sąstingiu)¹⁷⁰, todėl kalbininkų įsikišimas į šį procesą yra būtinas. Tačiau ragino nepamiršti, kad „svarbiausias bendrinės rašomosios kalbos normos kriterijus yra tikslas, kuriam ta kalba skiriama“¹⁷¹. Kalbos grynumas ir taisyklingumas, taip pat jos aiškumas ar paprastumas tėra tik tiek svarbūs, kiek neprieštaruoja kalbos tikslingumui ir eina koja kojon su „kalbos būdingųjų polinkių kriterijumi“¹⁷², kiek šį įmanoma nustatyti; norma tėra „tam tikros sutartinės kalbos lytys“¹⁷³. Remdamasis Prahos lingvistinio būrelio atstovu Bohuslavu Havráneku, Jonikas aprašė kalbos funkcijas („funkcinį susiskirstymą“) aiškindamas, kad skirtingoms funkcijoms būdingos kitokios kalbinės ypatybės ir todėl skirtinguose kontekstuose kalbai turi būti taikomi skirtingi normų kriterijai¹⁷⁴. Dėl to kalbos „intelektualėjimas“, t. y. lyčių nominalizacija ar sudėtingėjanti sakinio struktūra, yra neišvengiamas ir būtinas veiksnys, į kurį būtina atsižvelgti nustatant bendrinės kalbos normas¹⁷⁵.

Skardžiaus „visuotinumą“ ir „individualumą“ aspektus Joniko straipsnyje atliepė „automatizacija“ ir „deaktualizacija“, arba „deautomatizacija“¹⁷⁶. Joniko teigimu, kalbininkų darbas – tyrinėti kalbą sinchroniškai, mažiau žvalgantis į tarmes (pavyzdžiu imdamas čekus jis siūlė „dabartine vartoseną“ laikyti mažesnę nei 50 metų laiko tarpą), svarbiausias jų uždavinys – „rašomosios kalbos funkcinio susiskirstymo aiškinimas“, kuriam būtina, atsakius išankstinių skeptiškų nuostatų „gerai išstudijuoti dabartinę rašomosios kalbos vartoseną“¹⁷⁷.

Nors „grynumo“ kriterijaus Jonikas ir neišsižadėjo, vis dėlto ragino nepamiršti, kad „nėra nė vienos kultūringos kalbos, kuri neturėtų sveti-

„Kas daro bendrinę kalbą“, p. 53–54; Petras Jonikas, „Rašomoji ir bendrinė kalba“, p. 65–67 ir kt.

¹⁷⁰ Petras Jonikas, „Mūsų bendrinės rašomosios kalbos kultūros problema“, in: *Židinys*, Kaunas, 1937, Nr. 12, p. 532, 543–544.

¹⁷¹ *Ibid.*, p. 535.

¹⁷² *Ibid.*, p. 534.

¹⁷³ Petras Jonikas, „Kas yra kalbos klaida“, in: *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1938, sąs. 4, p. 52.

¹⁷⁴ Petras Jonikas, „Mūsų bendrinės rašomosios kalbos kultūros problema“, p. 538.

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 536–537.

¹⁷⁶ *Ibid.*, p. 537–538.

¹⁷⁷ *Ibid.*, p. 533, 543, 544.

mybių“, ir kad „pats kalbos grynumas ar negrynumas nekliūva kalbos kultūrai“, o „grožinėj literatūroj savam tikslui tyčia gali būti vartojamos svetimybės“¹⁷⁸. Galiausiai Jonikas „lyčių vienodinimą“, arba „unifikaciją“, laikė tinkama tik mokslinei kalbai, terminologijai, o „poezijos, literatūros kalbai gretybės bei dubletai – tiek semantiniai, tiek fonetiniai – turi esminę (estetinę) reikšmę“, tad, remiantis latvių pavydžiu, „gramatikoj ir žodyne nereikia vengti gretybių sužymėti ten, kur vartosenos tikrai pažįstamas svyravimas“¹⁷⁹.

Panašiai kaip Jonikas kalbos tobulėjimą suvokė ir Kalnius, atskiro individo, skurdžią kaimiečio, amatininko kalbą priešindamas kur kas žodingesnei išsilavinusio žmogaus: „Šviesuolių pasaulis daug platesnis, subtilesnis ir painesnis, negu kaimiečio, todėl ir jo žodynas, ypačiai terminologija, ir sintaksė, ir stilistika jokiū būdu negali tilpti liaudies kalbos rėmuose“¹⁸⁰. Kalba, anot Kalniaus, „bus ugdoma, kol bus gyvas žmogus, nes ji yra amžinai kuriančios žmogaus dvasios gaminys“, tačiau šiame darbe liaudis „visai nedalyvauja“¹⁸¹. Kalbos kūrybos skirtis tarp rašytojų ir kalbininkų jis brėžė taip: „rašytojų rankosna atiduotas stilius, sintaksė, frazeologija, jos lankstumas, sklandumas, sinonimika ir reikšmių kaityba, o kalbininkų – žodynas, ypačiai terminologija, ir jos prigimties saugojimas“¹⁸². Galiausiai, „[v]isiškos formos ir turinio dermės pasiekti yra pajėgūs tik rašytojai, o ne filosofai ir kalbininkai“¹⁸³. Kalnius klaidinga laikė pozityvistų, idealistinės kalbos atstovų (čia jis minėjo Karlą Vosslerį, Leo Weisgerberį, Karlą Böhlerį) nuomonę, kad kalbos galima išmokti iš gramatiku: „Mokydamiesi gramatikos, įaugame į kalbos sistemą, o ne į kalbos dvasią“¹⁸⁴. Vis dėlto kalba turi būti „ugdoma“ pagal „savo prigimtį“, kurią žaloja „ne tiek niekuo neparemti rašytojų (kartais ir „kalbininkų“) prasimanymai, kiek įvairiausių rūšių svetimybės“¹⁸⁵. Aiškindamas svetimybės žalą gimtajai kalbai, Kalnius savo pažiūromis tapo artimesnis ne Jonikui, o Skardžiui ir Kuzmicikiui: remdamasis Vydūnu, taip pat Vireliūnu ir Stasiu Dabušiu, apeliavo į

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 533.

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 542, 543.

¹⁸⁰ Alfonsas Kalnius, *op. cit.*, p. 536.

¹⁸¹ *Ibid.*, p. 535, 537.

¹⁸² *Ibid.*

¹⁸³ *Ibid.*, p. 538.

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ *Ibid.*

gryną tautos dvasią, kurią sudarko „svetimos tautos galvojimo, mąstymo įsikverbim[as]“¹⁸⁶. Taigi bendrinę kalbą ugdyti „pagal prigimtį“ – tai „valyti“ ją nuo „įvairiausių šiukšlių ir svetimybų“, o be kalbininkų įsikišimo lietuvių kalba „šiandien visu kuo būtų blogesnė“¹⁸⁷.

Ketvirto dešimtmečio antroje pusėje iš rašytojų bene išsamiausiai apie grožinę kalbą pasisakė Vaičiulaitis – jo gana nuosaiki pozicija nesutapo nei su įvairovę ir laisvę palaikančių, nei su normatyvinės pozicijos besilaikančių kalbos gynėjų pažiūromis. Vaičiulaitis gyvą literatūrinę kalbą priešino šabloniškai bendrinei:

nūn galima pripažinti, kad mūsų bendrinės kalbos, kai ji bus stabilizuota ir visokiomis normomis papuošta, tegu laikysis mokinys savo suole, pareigūnas savo rašte, laikraštininkas greitomis apmestame straipsnyje, mokslininkas savo studijoje, bet ne beletristas savo knygoje ar poetas savo eilėraštyje. Priežastis gi ta, kad tarp bendrinės kalbos ir rašytojo tikslų esama išibrovusio išvidinio ir esminio prieštaravimo.¹⁸⁸

Anot Vaičiulaičio, dėl šio vidinio prieštaravimo rašytojas ir bendrinė kalba yra tarsi „priešginiška šeima“, kuri „priversta sugyventi“¹⁸⁹. Vis dėlto „kilnią rolę“ sukurti bendrinę kalbą turi tik vienas kitas rašytojas (pavyzdžiui, Dante), kiti turį „imtis daug kuklesnio vaidmens, ne įstatymų skelbėjo ir normuotojo, bet paprasto vykdytojo“¹⁹⁰. Bendrinė kalba „yra tarsi tas kertinis akmuo, ant kurio bus padėtas visas namas – kūrinys“, o jau tada, „ant sveiko pamato atsistojęs, poetas ar dramaturgas paskui nusigręžia nuo bendrinės kalbos, nuo negyvų formų, ir kreipiasi prie to, kas gyva ir individualu“¹⁹¹. Vien iš pateikiamų pavyzdžių galima suprasti, ką Vaičiulaitis laikė tuo pozityviu atitrūkimu nuo pagrindo. Pavyzdžiui, tai yra tarminė leksika, kuri „atskleidžia tos ar kitos mūsų krašto vietos nuotaiką, sąlygas, apyvoką, papročius, tradicijų senumą“¹⁹², ir netgi skirtingų tarminių formų ar žodžių vartojimas viename kūrinyje yra natūralus, nes rašytojas, skaitydamas kitų, ypač senųjų, autorių raštus ar bendraudamas su kitos tarmės

¹⁸⁶ *Ibid.*, p. 539.

¹⁸⁷ *Ibid.*

¹⁸⁸ Antanas Vaičiulaitis, „Rašytojas ir bendrinė kalba“, p. 361.

¹⁸⁹ *Ibid.*, p. 362. Venclova taip pat taisyklingumą priešino vaizdingumui: „Iš gyvos lanksčios kalbos, kad ir ne visai „taisyklingos“, ne visada galima ir įmanoma daryti taisyklingą ir gryną, bet sausą ir nevaizdingą kalbą“ (Antanas Venclova, *op. cit.*, p. 3).

¹⁹⁰ Antanas Vaičiulaitis, *op. cit.*, p. 362.

¹⁹¹ *Ibid.*, p. 363.

¹⁹² *Ibid.*

atstovais, savaime plečia ir savo kalbą. Kita vertus, nei kalbos žodingumas, nei jos taupumas Vaičiulaičiui neatrodė vertybės savaime: „Rašytojo žodingumas turi būti organiškas, jo išvidinė būtinybė ir bemaž įgimtas lobis, o ne sąmoningas retų ir skambių žodžių ieškojimas ir jų prikišamas smaigstymas į kūrinį, lyg razinkų į pyragą“¹⁹³. „Nauji žodžiai, nauji vaizdai, nauji posakiai [visais laikais] laužė ir griovė pseudoklasikų bergždumą ir sukarbarėjimą“, tai – bendrinei kalbai būtinas „kalbos pajauninimas“, kuris „atsitinka beveik su kiekviena literatūrine srove“¹⁹⁴, ir būtent tai esąs rašytojų taip trokštamą kalbos kūrimo darbą. Vaičiulaitis išskyrė dvi priežastis, dėl kurių rašytojo kalba nutolsta nuo bendrinės: kūrybinę ir formaliąją. Pirmoji – itin intensyvus kūrėjo vidinis gyvenimas, kai „jis turi tiek daug pasakyti, jog rodos visos ligšiolinės formos to nepajėgs patenkinti“¹⁹⁵. Antrajai atstovauja tie, kurie „reformos imasi šalčiau, išeidami iš formalinės pusės nori reformos tikrąja šio žodžio prasme“¹⁹⁶, pavyzdžiui, James‘as Joyce‘as ar Luisas de Góngora. Pastarojo kelio Vaičiulaitis nelaikė tinkamu, nes „rašytojui neapsimoka pasirinkti ir puoselėti perdaug uždarą, retą, rafinuotą kalbą ir išsireiškimo būdą“¹⁹⁷. Galiausiai lietuvių rašytojai

dar negali sau suteikti prabangos iš kalbos daryti tokių literatūrinių eksperimentų, neturi teisės griauti ir pulti bendrinės kalbos, nes ji dar nėra galutinai nė susiformavusi. Atvirkščiai, kiekvienas rašytojas turėtų jausti džiaugsmą ir pasididžiavimą, kad jis konstruktyviniu keliu gali tai kalbai pasitarnauti.¹⁹⁸

Išvados. Iki XX a. trečio dešimtmečio pabaigos nustatant kalbos normas dominavo Jono Jablonskio mokykla, kurios siekis buvo atstatyti tobulą, gryną, tik liaudies vartosenoje išsaugotą ir visiems vienodą kalbą. Tuo metu skirties tarp literatūrinės ir bendrinės kalbos atmainų nebuvo. Prielaidos literatūrinę kalbą suvokti kaip atskirą nuo bendrinės atsirado po Prano Skardžiaus 1927–1928 m. paskelbto straipsnių ciklo. Ketvirtame dešimtmetyje įsitvirtino požiūris į kalbą kaip nuolat kintančią ir augančią, taip pat buvo įsisąmoninamas bendrinės kalbos atmainų (pirmiausia rašomosios ir šnekamosios) egzistavimas, kuris išaugo iki modernios funkcinių kalbos stilių sampratos.

¹⁹³ *Ibid.*, p. 364.

¹⁹⁴ *Ibid.*, p. 365.

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ *Ibid.*, p. 366.

¹⁹⁷ *Ibid.*

¹⁹⁸ *Ibid.*

Trečiame dešimtmetyje dominavo Jablonskio diegtas požiūris, kad grožinė literatūra – tai įrankis, pasitelkiamas siekiant visuomenei įskiepyti bendrinės kalbos normas. Tokiai laikysenai nuosekliai priešinosi dauguma rašytojų, o nuo ketvirto dešimtmečio vidurio ir kai kurie kalbininkai. Bendrinę kalbą ir jos normas dauguma rašytojų nuo pat trečio dešimtmečio (pavyzdžiui, Vincas Krėvė, Motiejus Miškinis, Faustas Kirša, Balys Sruoga) laikė dirbtinėmis, negyvai skambančiomis, o dažnai ir nekompetentingai sukonstruotomis, dėl to netinkamomis literatūrinei kalbai.

Ketvirtame dešimtmetyje, vis geriau suvokiant kalbos statikos ir dinamikos, visuotinumą ir individualumą įtampas, buvo pradėta sutarti, kad bendrinę kalbą sudaro daugiau mažiau pastovūs normų, tradicijų ir sutartinių taisyklių rinkinys, kuris savaip perdirbamas ir atnaujinamas individualioje rašytojo ar publicisto kalbėsenoje, o iš šių individualių tekstų vėliau kai kurie elementai pereina ir į bendrinę kalbą, taip ją atnaujindami.

Kristalizuojantis literatūrinės kalbos, kaip nesutampančios su bendrine rašomąja kalba, sampratai, vis dėlto pasirodė pernelyg keblu susitarti, koks bendrinės kalbos „kiekis“ grožinėje kalboje turėtų būti privalomas. Dar trečiame dešimtmetyje Adomas Jakštas siūlė kalbininkų nustatytas taisykles laikyti būtinomis ribomis, o rašytojui palikti kalbos tobulintojo vaidmenį, išsitenkantį nustatytų kalbinių normų ribose. Toks požiūris daugeliui rašytojų buvo nepriimtinas ne dėl to, kad jie iš principo prieštaravo kalbos norminimui, o veikiau dėl to, kad jie pageidavo laisvesnių normų – didesnės tolerancijos ypač variantiškumo, taip pat ir skolinių ar tarmybių srityse.

Oficiali *Gimtosios kalbos* pozicija buvo griežta: kūryba kalboje galima tik tiek, kiek ji neprieštarauja kalbos taisyklingumo kriterijui (tam pritarė ir kai kurie literatai, pavyzdžiui, Sruoga, Juozas Žlabys-Žengė, ketvirto dešimtmečio pradžioje Petronėlė Orintaitė). Nedidelė išimtis buvo daroma skoliniams ir tarminėms formoms – jas siūlyta vartoti tada, kai jos atlieka aiškią stilistinę funkciją (pavyzdžiui, kaimietis gali vartoti barbarizmus, inteligentas gali kalbėti verstinėmis konstrukcijomis, galima romaną rašyti tarmiškai, jei tai daroma nuosekliai, vaizduojant liaudies buitį, galima vartoti toje aplinkoje įsigalėjusius skolinius ir pan.). Tai buvo grindžiama kalbos visuotinumą argumentu – rašytojo būtinybe būti suprastam, kalbėti visai visuomenei. Šią poziciją atnaujinti, sušvelninti mėgino kalbininkas Petras Jonikas, akcentuodamas kalbos funkcinius stilius ir siūlydamas, priklausomai nuo konteksto, kalbai taikyti skirtingus normų kriterijus. Tokį požiūrį labiau išplėtojo *Vairo* autoriai. Pavyzdžiui, Edvardo Viskantos manymu, variantiškumas ar skoliniai grožinėje literatūroje anaiptol nereiškia

laisvesnio požiūrio į bendrinę kalbą, nes literatūrinė kalba yra atskira nuo bendrinės kalbos, atliekanti ne komunikacinę, o estetinę ar meninę funkciją. Kad Skardžiaus, atsispiriant nuo Prahos lingvistinio būrelio, suformuluoti ir vėliau kitų kalbininkų kartojami bendrinės kalbos kriterijai – paprastumas, aiškumas, suprantamumas ir netgi grynumas ar taisyklingumas – ne visada tinka grožinei literatūrai, kalbėjo ir Aleksys Churginas, Antanas Vaičiulaitis, iš dalies Leonardas Dambrauskas, Jonas Kossu-Aleksandravičius, vėliau Orintaitė. Dėl to jie darė išvadą, kad kalbos taisyklingumas ir grynumas gali kirstis su gero stiliaus reikalavimais.

Apibendrinant galima teigti, kad rašytojai trečiame dešimtmetyje per menkai suvokė kalbos visuotinumą kriterijų, jie norėjo tapti kalbos ir jos normų kūrėjais, stovėti tautos avangarde. Vėliau, stabilizuojantis bendrinės kalbos normoms ir augant teorinių žinių bagažui, jie ėmė sutikti su kalbininkų nuostata, kad bendrą kalbos pagrindą geriausiai gali nustatyti kalbos teoretikai, kad nėra laiko ir galimybių leisti kalbai formuotis natūraliai, kaip tai vyko kitų tautų istorijoje. Kita vertus, negalima nepastebėti ir kalbininkų puristiškumo: dauguma, net ir deklaruodami gyvosios vartosenos ar funkcionalumo kriterijus kaip kertinius nustatant bendrinės kalbos normas, vis dėlto kalbos „grynumą“ laikė svarbesniu kriterijumi. Atitinkamai ir literatūrinei kalbai normatyvizmo šalininkai reikalavo taikyti griežtus grynumo ir taisyklingumo reikalavimus, ypač kalbant apie skolinių ir tarmiųjų konstrukcijų vartojimą. Kalbininkų pasiūlymai nebuvo privalomi, tačiau atliko svarbų vaidmenį kalbos raidoje, nes rašytojai buvo linkę į juos atsižvelgti.

Ilgainiui buvo įsisąmonintas kalbos dinamiškumo faktorius – tai, kad kalbos kūrimo procesas yra nesibaigiantis. Be to, kalbos taisyklingumas buvo atsietas nuo kalbos grynumo, o gramatika nuo meninės vertės, pamažu buvo suvoktas literatūrinės kalbos skirtumas nuo bendrinės ir apskritai kalbos atmainų egzistavimas, taip pat didėjo tolerancija variantiškumui. Šie pokyčiai turėjo būti palankūs grožinės literatūros kalbai: stiprėjant teorinei minčiai, teigiančiai literatūrinę kalbą kaip dinamišką, kintančią ir net būtiną bendrinės kalbos atsinaujinimui, galėjo rasti daugiau ir drąsesnių grožinės literatūros kalbos eksperimentų.

Vis dėlto stipriausias išliko požiūris, kad skoliniai ar verstinės konstrukcijos laikytinos veikia kalbos (o per ją ir tautos) skurdintojais, negu turtintojais, todėl ypač kitų kalbų įtakų klausimu rašytojų (auto)cenzūra liko gana griežta. Tai siaurino galimybes rašytojams savo kūryboje vartoti tokius žodžius ir formas, kurios jiems dėl estetinių ar meninių priežasčių atrodė tin-

kamiausios. Per visą aptartą laikotarpį išliko dominuojantis rašytojo, kaip tarnaujančio kalbai (o per ją ir tautai), o ne kaip eksperimentuojančio su ja, paveikslas. Kaip tokia samprata atsiliepė pačiai grožinei literatūrai – atskiro tyrimo reikalaujantis klausimas.

THE LANGUAGE OF FICTION: FORMATION OF THEORY IN THE INTERWAR PERIOD

Giedrė Olsevičiūtė

Summary

Such features of a newly published book as its language and orthography, aside from the plot, novelty and artistic appeal, have been at the centre of Lithuanian reviewers' attention since the start of the national revival at the end of 19th century. One of those reviewers was Jonas Jablonskis, and his texts published in the 1920s caused uproar among writers, which escalated into an explicit long-term debate in the press that saw its end only after the country was occupied in 1939. In the history of Lithuanian language and literature, some nourish an opinion that this debate was in fact pointless and merely demonstrated writers' ignorance and disrupted the effective work of language standardization carried out by linguists. Yet, if one leafs through the Lithuanian press of 1920s and 1930s, a much more multifaceted picture comes into view. Therefore, the main task of the given paper is, having reviewed the Lithuanian cultural press of the interwar period, to rethink the intellectuals' attitude towards the Lithuanian language and its development, as well as towards the extent to which this development could influence even works of fiction.

The initial stage of research has proved that the concept of the 'language of fiction' as that which is distinct from the 'standard' language was introduced after a series of articles by the linguist Pranas Skardžius, published in 1927–1928. Up until then, Jablonskis's school had prevailed, with reconstruction of the 'perfect' and 'pure' language that would have been preserved among 'native people' and could serve as 'one for all' as their main goal. Also prevalent was a view that works of fiction served as means of inducing the society with norms of the standard language. However, as various tensions between language statics and language dynamics, between totality and individuality came to light, in the 1930s an agreement was tentatively reached that the standard language consisted of a more or less fixed set of norms, traditions, and conventional rules. In the individual speech of a writer or a columnist, this set would be constantly revised, and the resulting texts and some of their elements would in turn enrich the standard language.

On the whole, in the 1920s writers had yet to fully grasp the concept of the 'totality of language': they wished to take a position in the national avant-garde by becoming creators of the national language and its rules. Later on, as the norms of the standard language gained fixity and the writers themselves became wiser in theory, they would be more willing to accept the main premise promoted by linguists. According to it, the underlying structure of a language was best to be established by linguists-theorists because there was neither time nor means to allow the language to develop on its own, as it had done elsewhere. On the other hand, the linguists tended to express noticeably purist views: most of them (even those who declared 'actual speech' and 'functionality' as the main normative principles of the standard language) agreed that the crucial principle was 'linguistic purity'. Accordingly, proponents of normativity were in favour of strict regulations for purity and correctness of the language of fiction, especially when it came to loanwords and constructions originating from dialect. The suggestions proposed by linguists were not compulsory; however, most of the writers tended to accept them. During the interwar period, the position that loanwords ought to be perceived as harmful towards language (and, in turn, towards the nation as such) prevailed. Thus the self-censorship practised by writers, especially when it came to the influence of foreign languages, remained fierce. This narrowed the field of choice of loanwords and linguistic constructions, however necessary they could have been for aesthetic reasons. During the interwar period, a writer would most often be regarded as a servant of language (and of the nation as such) rather than an experimenter. What consequences this had on fiction itself is yet to be determined.